

LASY I LEŚNICTWO PRYWATNE W POLSCE

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Instytut Badawczy Leśnictwa

2024

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

LASY I LEŚNICTWO PRYWATNE W POLSCE

Opracowanie wykonane w ramach projektu „Aktywizacja kapitału społecznego właścicieli lasów prywatnych (rolników)”, realizowanego w ramach programu pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa II”

Okres realizacji

02.2024 - 02.2026

Nr umowy NdS-II/SN/0274/2024/01

Autorzy:

Piotr Gołos

Emilia Wysocka-Fijorek

Wojciech Gil

Marek Geszprych

Zdjęcia: Karol Zub

Spis treści

1. Wstęp	1
2. Charakterystyka lasów prywatnych w Polsce	3
3. Stan prawny	9
3.1. Regulacje prawne	9
3.2. Nadzór nad gospodarką leśną w lasach prywatnych	11
3.3. Obowiązki prowadzących nadzór nad gospodarką leśną w lasach prywatnych	13
3.4. Obowiązki użytkowników lasów podlegające nadzorowi starosty	16
3.5. Uprawnienia użytkowników lasów wynikające z prowadzenia gospodarki leśnej	18
3.6. Planowanie gospodarki leśnej	20
4. Zagospodarowanie i użytkowanie lasów prywatnych	24
4.1. Przyrodnicze podstawy gospodarki leśnej	24
4.2. Odnawianie lasu	24
4.3. Pielęgnowanie lasu	29
4.4. Użytkowanie rębne	33
4.5. Zalesienia nowych gruntów	36
5. Ochrona lasu	47
5.1. Wiatr i śnieg	47
5.2. Zwierzyna	49
5.3. Grzyby	50
5.4. Owady	51
5.5. Pożary	52
6. Ochrona przyrody w lasach prywatnych	54
7. Urzędzeniowe i ekonomiczne aspekty gospodarowania w lasach prywatnych	58
8. Możliwości wsparcia lasów prywatnych	61
8.1. Zalesienia gruntów rolnych	62
8.2. Zakładanie zadrzewień i systemów rolno-leśnych	63
8.3. Zwiększanie różnorodności biologicznej	65
9. Zorganizowane formy gospodarowania w lasach prywatnych	66
LITERATURA	71

1. Wstęp

Lasy prywatne w Polsce, ze względu na zajmowaną powierzchnię i jej udział w powierzchni lasów ogółem, stanowią ważny element zasobów przyrodniczych Polski. Uwarunkowania społeczno-gospodarcze sprawiły, że ich struktura powierzchniowa jest niekorzystna z punktu widzenia prowadzenia zrównoważonej gospodarki leśnej. Dotychczasowe wyniki badań prowadzonych w Instytucie Badawczym Leśnictwa pozwoliły ustalić wskaźniki dotyczące lasów prywatnych w Polsce, których nie znajdziemy w oficjalnych źródłach wiedzy. Obrazują one specyfikę polskiego prywatnego sektora leśnego. Wiemy z nich na przykład, że przeciętne gospodarstwo leśne składa się z dwóch działek leśnych, które położone są w odległości około 2,4 km od miejsca zamieszkania właściciela, przy czym średnia liczba działek leśnych w gospodarstwie jest zróżnicowana regionalnie: od nieco ponad jednej w województwie zachodniopomorskim, do trzech w świętokrzyskim. Wyniki badań wskazują również, że gospodarowanie w lasach prywatnych może być rentowne, biorąc pod uwagę fakt, że jak dotąd - większość pozyskiwanego drewna wykorzystywane jest jedynie jako opał.

Oprócz niekorzystnej struktury powierzchniowej, do najważniejszych problemów gospodarki w lasach prywatnych należą: brak bodźców, które mogłyby zachęcić właścicieli lasów do tworzenia zorganizowanych form prowadzenia gospodarki leśnej, trudności w sprzedaży małych ilości drewna po atrakcyjnych cenach oraz brak systemowo zorganizowanego systemu szkoleń dla właścicieli lasów. Jednym ze sposobów poprawy tego stanu rzeczy jest rozpropagowanie wśród właścicieli lasów idei wspólnego prowadzenia gospodarki leśnej – tworzenia zrzeszeń lub związków spółek dla zagospodarowania wspólnot gruntowych. Obecnie w Polsce funkcjonuje na poziomie krajowym Polski Związek Zrzeszeń Leśnych, dalej jako: PZZL, cztery podmioty zrzeszające właścicieli lasów prywatnych na poziomie regionalnym oraz nieliczne stowarzyszenia lokalne. W sumie skupiają niewielki procent właścicieli lasów. Jak dotąd zbyt mało, aby skutecznie wpływać na politykę leśną, chociaż pozytywnym przykładem w tym zakresie jest współpraca PZZL z resortem rolnictwa nad wprowadzeniem nowych dopłat dla właścicieli lasów prywatnych.

W 2024 roku Instytut Badawczy Leśnictwa rozpoczął realizację projektu pt. „Aktywizacja kapitału społecznego właścicieli lasów prywatnych (rolników)”, finansowanego ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Programu „Nauka dla Społeczeństwa II”.

Jego celem jest identyfikacja barier w tworzeniu zrzeszeń właścicieli lasów prywatnych oraz związków spółek dla zagospodarowania wspólnot gruntowych, gospodarujących w lasach. Jednym z założeń jest opracowanie systemu modelowych działań, które będą inicjowały i wspierały proces powoływania zorganizowanych form gospodarowania w lasach prywatnych.

Projekt skierowany jest przede wszystkim do właścicieli lasów prywatnych (osób fizycznych i wspólnot gruntowych) w sześciu województwach, w których udział lasów prywatnych jest największy. Znajduje się tam około 68% powierzchni krajowych lasów prywatnych oraz około 70% powierzchni lasów znajdujących się we wspólnotach gruntowych. Są to województwa: mazowieckie, lubelskie, podlaskie, małopolskie, podkarpackie i śląskie. W ramach projektu opracowano m. in. wydawnictwo, które mamy przyjemność Państwu przekazać. Zawiera ona kompendium wiedzy na temat gospodarowania w lasach prywatnych – od przedstawienia ich charakterystyki i kwestii prawnych, poprzez zagadnienia zagospodarowania i ochrony lasów, aspekty urzędzeniowe i ekonomiczne, po omówienie form wsparcia prywatnego sektora leśnego i możliwości zrzeszania się właścicieli lasów w celu podniesienia efektywności prowadzenia gospodarki leśnej.

Mamy nadzieję na życzliwy odbiór tej publikacji i jej pozytywny efekt w postaci podniesienia poziomu wiedzy i zainteresowania racjonalnym gospodarowaniem własnymi zasobami leśnymi.

2. Charakterystyka lasów prywatnych w Polsce

Podstawowe dane opisujące lasy prywatne to zestaw informacji statystyki publicznej Głównego Urzędu Statystycznego, dalej jako: GUS, przedstawiany corocznie w opracowaniu „Leśnictwo”. Są to dane w układzie regionalnym dotyczące powierzchni, zasobów drzewnych i wielkości pozyskania drewna oraz struktury gatunkowej lasów. Informacje o najliczniejszej grupie właścicieli lasów, jaką są rolnicy, można też ustalić analizując wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 (Użytkowanie ... 2010). Ważnym uzupełnieniem wiedzy o lasach prywatnych są także wyniki Wielkoobszarowej Inwentaryzacji Stanu Lasu, prowadzonej przez Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, dalej jako: BULiGL (Wielkoobszarowa ... 2020). Pełny 5-letni cykl zbierania danych w układzie regionalnym w lasach wszystkich form własności, pozwala poznać w lasach prywatnych szacunkową miąższość pozyskanego drewna, czy powierzchnię „lasów poza ewidencją”. Cennym źródłem wiedzy są wyniki badań ankietowych prowadzonych wśród właścicieli lasów prywatnych. Wyjątkowość, incydentalnie realizowanych badań polega na tym, że poza informacjami dotyczącymi charakterystyki lasów, stwarzają one możliwość poznania opinii ich właścicieli. Dzięki nim możemy dowiedzieć się o celach, potrzebach i zamierzeniach właścicieli lasów, co pozwala opracować typologię właścicieli lasów prywatnych oraz lepiej zidentyfikować ich potrzeby.

Lasy prywatne w Polsce zajmują wg danych GUS (GUS 2019) 1788 tys. ha, w tym 1683 tys. ha należy do osób fizycznych, z których 1293 tys. ha (76,8%) to lasy i grunty leśne znajdujące się w 898 tys. gospodarstwach rolnych. Powierzchnia lasów prywatnych stanowi więc niewielką część całkowitej powierzchni lasów w Polsce – około 17%. Jest ona w gospodarstwach rolnych, w grupach obszarowych użytków rolnych, zróżnicowana i wynosi od 0,62 ha w gospodarstwach do 1 ha użytków rolnych do 10,19 ha w grupie gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha. Średnia powierzchnia w 2010 roku wynosiła 1,44 ha (Użytkowanie gruntów - Powszechny Spis Rolny 2010) (tab. 1). Grunty leśne w strukturze gruntów w gospodarstwach rolnych według danych PSR z 2010 r. stanowiły średnio 7,16% powierzchni, choć w przypadku właścicieli gospodarujących na gruntach rolnych o powierzchni do 1 ha było to ponad 14%, a w przypadku gospodarstw rolnych o powierzchni 1-5 ha gruntów rolnych, lasy stanowią ponad 12% powierzchni gospodarstwa.

Tabela 1

Liczba gospodarstw rolnych i powierzchnia gruntów ogółem i leśnych w grup obszarowych użytków rolnych

Wyszczególnienie	Ogółem	Grupy obszarowe użytków rolnych					
		do 1 ha	powyżej 1 ha				
			razem	1_5	5_15	15_50	50 ha i więcej
Liczba gospodarstw rolnych [szt.]							
Ogólna powierzchnia gruntów [ha]	2 277 613	715 008	1 562 605	861 792	504 084	169 579	27 150
Lasy i grunty leśne	898 528	126 813	771 715	372 692	282 963	99 840	16 220
Powierzchnia gruntów [ha]							
Ogólna powierzchnia gruntów [ha]	18 069 772	540 943	17 528 830	2 744 882	5 047 338	4 607 962	5 128 648
Lasy i grunty leśne	1 293 539	78 636	1 214 903	328 745	426 691	294 169	165 299
Średnia powierzchnia lasów i gruntów leśnych [ha]	1,44	0,62	1,57	0,88	1,51	2,95	10,19

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Powszechny Spis Rolny 2010 - Użytkowanie gruntów, Warszawa, GUS.

Zaewidencjonowane pozyskanie drewna w lasach prywatnych kształtowało się w 2018 r. na poziomie 1830 tys. m³ drewna, w tym 1,5 mln m³ grubizny iglastej i prawie 130 tys. m³ liściastej (GUS 2019).

Mając na uwadze charakterystykę lasów prywatnych, które są bardzo podobne do lasów publicznych zarządzanych przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, dalej jako: PGL LP (porównanie przedstawiono w tab. 2), można przyjąć, że ilość pozyskanego drewna w lasach prywatnych przedstawiana w opracowaniach GUS jest niedoszacowana. Wydaje się, że nie popełnia się dużego błędu przyjmując, że miąższość pozyskanego drewna w lasach prywatnych może wynosić nawet 5 mln m³ rocznie. Potwierdzeniem tej wielkości, mogą być przedstawione w dalszej części opracowania wyniki badań przeprowadzone na losowej próbie rolników, właścicieli lasów (Gołos 2008a, 2011), według których 33% miąższości pozyskanego drewna to pozyskanie w postaci pojedynczych sztuk. Jest to ta część pozyskanego surowca drzewnego, który służy zaspokojeniu bieżących potrzeb właściciela i znajduje się poza ewidencją.

Jednym z ważnych i stosunkowo „nowych” źródeł informacji o lasach prywatnych są dane WISL. Informacje z najnowszego raportu WISL za lata 2015-2019 zawierają dane niedostępne w pozostałych omawianych źródłach. Umożliwiają one weryfikację danych, choćby statystyki publicznej (wielkość pozyskania surowca drzewnego). WISL dostarcza również informacji w zakresie „powierzchni lasów poza ewidencją”.

Weryfikacja rozmiaru rocznego pozyskania drewna w lasach prywatnych, na podstawie ustalonego w WISL sumarycznego użytkowania rębnego i przedrębego z 5-letniego okresu ($16,49 \text{ m}^3/\text{ha}$) wskazuje, że roczne pozyskanie w lasach prywatnych może wynosić około $3,5 \text{ m}^3/\text{ha}$. Na tej podstawie pozyskanie drewna w lasach prywatnych może kształtować się na poziomie nawet 6 mln m^3 - jest to wielkość zbliżona do szacowanej miąższości pozyskanego drewna na podstawie wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród rolników właścicieli lasów (Gołos 2011).

Zestawienie powierzchni gruntów, które od wielu lat są wyłączone z produkcji rolnej, na których dzięki sukcesji naturalnej pojawiły się zbiorowiska leśne złożone z lasotwórczych gatunków drzew lekkonasiennych, wskazuje że powierzchnia lasów prywatnych i lasów ogółem w Polsce jest dużo większa od raportowanej przez GUS. Pierwsze dane obrazujące skale tego zjawiska ustalone na podstawie badań IBL (Gołos 2008a, 2011) wskazywały, że powierzchnia „lasów poza ewidencją” w 2006 r. w Polsce może wynosić nawet 300-400 tys. ha. Wyniki WISL zweryfikowały tę wielkość i dzisiaj uznaje się, że może to być powierzchnia nawet 750 tys. ha, z których ponad 80% powierzchni znajduje się na gruntach prywatnych. Przyjmując te ustalenia należy uznać, że powierzchnia prywatnych gruntów leśnych i gruntów z roślinnością leśną, które nie znajdują się w ewidencji, to około 2,4 mln ha. Lasy na gruntach poza ewidencją charakteryzują się przeciętną zasobnością około $141 \text{ m}^3/\text{ha}$ i przeciętnym wiekiem około 29 lat (proces zalesiania gruntów rolnych wyłączonych z tego rodzaju użytkowania rozpoczął się na początku lat 90 XX w.). Ogólna miąższość grubizny w lasach poza ewidencją wynosi około 134 mln m^3 (według powierzchni określonej przez BULiGL), co stanowi około 5% ogólnych zasobów drzewnych w kraju.

Analiza prezentowanych danych staje się szczególnie interesująca, kiedy zestawimy i porównamy wskaźniki dla lasów prywatnych i lasów zarządzanych przez PGL LP (tab. 2). Wyniki tego porównania pozwalają sformułować ostrożny wniosek, mówiący o tym, że lasy prywatne pod względem zasobności, średniego wieku, układu klas wieku i udziału gatunkowego, w niewielkim stopniu różnią się od lasów

państwowych. Ich zasobność jest co prawda niższa od zasobności lasów PGLLP, choć różnica jest niewielka. Przyjmując wymienione wartości, należałoby zweryfikować opinie dotyczące rzeczywistego znaczenia lasów prywatnych i zmienić dotychczasowe podejście do tej formy własności leśnej. Jej znaczenie społeczne, gospodarcze ale również przyrodnicze jest z pewnością większe od dotychczas przedstawianego.

Tabela 2

Porównanie wybranych charakterystyk lasów prywatnych i lasów PGL LP

Cechy	Lasy prywatne	Lasy PGLLP
Zasobność [m ³ /ha]	252	290
Średni wiek [lata]	51	60
Udział miąższości drzewostanów ponad 100 lat [%]	6,3	20,7
Udział So [%]	54,5	60,1
III klasa wieku [%]	29,6	21,4
IV klasa wieku [%]	4,1	14,0
Miąższość drzew martwych stojących [m ³ /ha]	4,1	3,9
Udział zrębowego sposobu zagospodarowania [%]	61,0	45,0
Stan pielęgnacji dostateczny i niewłaściwy łącznie [%]	49,8	19,0
Czynnik zadrzewienia 0,6 i niżej [%]	18,9	14,1
Bieżący przyrost miąższości [m ³ /ha]	9,28	9,42
Użytkowanie rębne z 5-letniego okresu [m ³ /ha]	3,61	15,31
Użytkowanie przedrębne z 5-letniego okresu [m ³ /ha]	12,88	18,23
Powierzchnia lasów poza ewidencją objętych WISL [ha]	759 135	53 816

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Wielkoobszarowa inwentaryzacja stanu lasów w Polsce. Część 1. Wyniki za okres 2015-2019, Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Sękocin Stary, 2020

Lasy prywatne jako przedmiot badań doczekały się zaledwie kilku opracowań przygotowanych na podstawie badań empirycznych. Szczególne miejsce wśród nich zajmują badania społeczno-ekonomiczne, które pozwalają poznać cele, wartości oraz plany właścicieli lasów. Wśród najcenniejszych ze względu na charakterystykę badanych prób właścicieli lasów należy wymienić wyniki badań IBL przeprowadzone w 2007 r. (Gołos 2011). Badania ankietowe zrealizowano w latach 2003-2006. Próbkę 500 rolników posiadających las pobrano z danych ewidencyjnych starostw o najwyższej lesistości w każdym województwie (brak możliwości uzyskania dostępu

do operatu losowania próby reprezentatywnej ogólnopolskiej). Wyniki badań pozwoliły poznać opinię na temat problemów organizacji właścicieli lasów prywatnych – możliwości zrzeszania się właścicieli lasów. Badania pozwoliły również zapoznać się z historią powstawania oraz rozwoju wspólnot leśnych, podstaw prawnych ich funkcjonowania, ogólną charakterystykę prowadzonej w nich gospodarki leśnej, ich liczby oraz rozmieszczenia w kraju. Na podstawie zebranych informacji z 81% gmin w kraju zidentyfikowano 1588 wspólnot gruntowych (rolnych, rolno-leśnych oraz leśnych), zlokalizowanych w 13 województwach i 158 powiatach. Łącznie zinwentaryzowane wspólnoty gospodarowały w 2005 r. na powierzchni 81 875,43 ha gruntów, w tym 48 339,17 ha lasów (Gołos 2008b).

Kontynuacją wymienionych badań był projekt pt. „Ekonomiczne i społeczne aspekty gospodarki leśnej w lasach drobnej własności (rolników) – sieć gospodarstw testowych”. Badania ankietowe zrealizowano w 2007 r. wśród właścicieli lasów (rolników) stanowiących reprezentatywną ogólnopolską losową próbę ponad 1100 gospodarstw rolnych posiadających lasy. Operatem losowania próby reprezentatywnej były dane Powszechnego Spisu Rolnego GUS.

Wyniki badań dostarczyły wielu unikalnych informacji o lasach prywatnych (Gołos 2011), wśród których można wymienić następujące informacje:

- przeciętna powierzchnia lasu (1,41 ha) w gospodarstwie rolnym składa się z dwóch działek leśnych położonych w odległości około 2,4 km od miejsca zamieszkania właściciela,
- średnia liczba działek leśnych zróżnicowana jest regionalnie w przedziale od 1,27 i 1,31 odpowiednio w województwie opolskim i zachodniopomorskim do 3,00 i 3,03 w lubelskim i świętokrzyskim,
- 32,7% drewna pozyskano na zrębach ($5,7 \text{ m}^3/\text{gospodarstwo}$ i $2,1 \text{ m}^3/\text{ha}$),
- jedynym narzędziem typowo leśnym w gospodarstwach rolnych posiadających las jest pilarka - jej posiadanie zadeklarowało ponad 74% ankietowanych rolników,
- średnie koszty jednostkowe związane z gospodarką leśną oszacowane przez ankietowanych wyniosły w 2007 r. 135 zł/ha , 53 zł/m^3 i $361/\text{gospodarstwo}$,
- średnie przychody rolników z gospodarki leśnej wyniosły 290 zł/ha i 113 zł/m^3 pozyskanego drewna,
- ankietowani rolnicy przepracowali średnio w lesie prawie 44 godziny/gospodarstwo, 9 godzin/ m^3 i ponad 23 godziny/ha,

- ocena jakości nadzoru pozwoliła ustalić, że 8,56% badanych ocenia go jako bardzo dobry, 47,93% ankietowanych jako dobry, 7,46% respondentów oceniło nadzór źle,
- średnio na jedno ankietowane gospodarstwo przypada 2,8 m³ skradzionego drewna, przy czym wielkość ta się różnicuje regionalnie - na 1 ha lasów średnio przypada ponad 1 m³ skradzionego drewna, natomiast w przeliczeniu na 1 m³ pozyskanego drewna jest to wielkość około 0,16 m³ drewna,
- średnio 78% pozyskanego drewna iglastego i 83% liściastego wykorzystywane jest jako opał.

Badania w sieci prywatnych gospodarstw leśnych, dostarczyły wyjątkowych danych i były pierwszymi badaniami przeprowadzonymi w Polsce na tak dużą skalę. Wyniki pozwoliły poznać ważne i dotychczas nieznane cechy tej grupy właścicieli lasów ustalone na podstawie badań losowej, ogólnopolskiej i reprezentatywnej próbie. Przybliżyły aktualny stan gospodarki w lasach prywatnych, w wielu przypadkach weryfikując dane statystyki publicznej lub je w zasadniczy sposób uzupełniając. Pogłębione poznanie systemu wartości, celów, zamierzeń jakie towarzyszą właścicielom lasów, pozwoliło poszukiwać odpowiedzi na pytania dla jakich grup społecznych ważniejsze jest drewno, fakt posiadania lasu jako formy użytkowania gruntów, czy przyroda i cały zestaw świadczeń ekosystemowych, lub jakaś kombinacja wymienionych celów i wartości.

3. Stan prawny

3.1. Regulacje prawne

Trafna identyfikacja stanu prawnego lasów prywatnych nie jest łatwa ze względu na rozległość problematyki regulowanej aktami prawnymi, jak również dużą ilość tych regulacji. Problematyka lasów prywatnych jest obecnie uregulowana w kilkunastu ustawach, wraz z aktami wykonawczymi do nich, tj. rozporządzeniami. Ponadto, w postępowaniach leśnych (administracyjnych, cywilnych i innych) stosuje się przepisy kilkudziesięciu ustaw i znacznie więcej aktów prawnych niższej rangi. Do lasów prywatnych odnoszą się również uchwały rad gmin i powiatów oraz sejmików marszałkowskich. Inną kategorią są akty administracyjne kształtujące uprawnienia lub obowiązki właścicieli lasów prywatnych, wydawane najczęściej w formie decyzji administracyjnych, np. decyzja starosty nakazująca wykonanie określonych zadań ochronnych w lesie przez właściciela lasu. Istnieją również akty o charakterze administracyjno-planistycznym, np. uproszczone plany urządzenia lasu oraz innego rodzaju dokumenty powstające w wyniku podjęcia określonych czynności materialno-technicznych, np. świadectwo legalności pozyskania drewna wystawiane przez starostę. Wyszczególnia się również akty polityki leśnej niemające charakteru normatywnego, tj. Polityka Leśna Państwa, czy Krajowy Program Zwiększania Lesistości. Regulacje Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.) odnoszą się w sposób pośredni do problematyki leśnictwa prywatnego, w tym m. in. do sfery ochrony lasów poprzez przestrzeganie zasady zrównoważonego rozwoju (art. 5 i 74).

Spośród ustaw dotyczących leśnictwa podstawowe znaczenie ma ustawa o lasach z dnia 28 września 1991 r. (Dz. U. z 2024 r. poz. 530), dalej jako: uls, regulująca problematykę lasów wszystkich form własności, tj. zasady zachowania, ochrony i powiększania zasobów leśnych oraz zasady gospodarki leśnej w powiązaniu z innymi elementami środowiska i z gospodarką narodową.

Przepisy ustawy z dnia 29 czerwca 1963 r. o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych (Dz. U. z 2022 r. poz. 140), odnoszą się do cech wspólnot gruntowych oraz regulują czynności administracyjno-cywilne związane z zagospodarowaniem, organizacją i likwidacją wspólnot (nie regulują trybu powoływania wspólnot).

Przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. z 2024 r. poz. 1061, z późn. zm.) regulują stosunki cywilnoprawne zawierane pomiędzy osobami fizycznymi i osobami prawnymi. Odnoszą się również do własności i innych praw

rzeczowych, tj. treści i ograniczeń prawa własności, nabycia, utraty i ochrony tego prawa, a także do praw związanych z użytkowaniem wieczystym, użytkowaniem, służebnościami, zastawem oraz posiadaniem. Przepisy Kodeksu cywilnego definiują pojęcia związane z lasem jako majątkiem, np. wskazują rolę gruntów leśnych w gospodarstwie rolnym (art. 55), a także odnoszą się do działu spadku.

Regulacje ustaw karnych, tj. ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2023 r. poz. 2119) oraz ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2024 r. poz. 17) określają sankcje karne za wykroczenia popełniane w lesie. Przepisy ustawy z dnia 26 marca 1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów (Dz. U. z 2023 r. poz. 1197) regulują problematykę scalania mającą na celu m. in. tworzenie korzystniejszych warunków gospodarowania w leśnictwie poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych i leśnych.

Regulacje ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261) odnoszą się do trybu powoływania, organizacji i likwidacji stowarzyszeń prywatnych właścicieli lasów.

Przepisy ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 82) regulują zasady ochrony gruntów leśnych oraz rekultywacji i poprawiania wartości użytkowej gruntów. Duże znaczenie tej ustawy związane jest z przeciwdziałaniem w jej przepisach przed presją otoczenia do zbyt pochopnego przekształcania obszarów lasów prywatnych na tereny rekreacyjne, budowlane czy rolnicze.

Regulacje ustawy z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie (Dz. U. z 2023 r. poz. 1082) odnoszą się do ochrony zwierząt łownych i gospodarowania ich zasobami w zgodzie z zasadami ekologii oraz między innymi zasadami racjonalnej gospodarki rolnej i leśnej.

Przepisy ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o leśnym materiale rozmnożeniowym (Dz. U. z 2019 r. poz. 1097) regulują sprawy rejestracji leśnego materiału podstawowego, obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym, kontroli leśnego materiału podstawowego oraz leśnego materiału rozmnożeniowego wprowadzanego do obrotu, a także kwestie regionalizacji nasiennej.

Regulacje ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54, z późn. zm.) określają zasady ochrony środowiska oraz warunki korzystania z jego zasobów, z uwzględnieniem wymagań zrównoważonego rozwoju.

Przepisy ustawy z dnia 30 października 2002 r. o podatku leśnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 888, z późn. zm.) regulują zasady opodatkowania podatkiem leśnym i sposoby zwolnień z uiszczania tego podatku.

Regulacje ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.) określają cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu.

Przepisy ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2024 r. poz. 1112) określają zasady i tryb postępowania w sprawach między innymi udostępniania informacji o środowisku i jego ochronie, ocen oddziaływania na środowisko, czy udziału społeczeństwa w ochronie środowiska.

Regulacje rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 kwietnia 2023r. w sprawie szczegółowych warunków i szczegółowego trybu przyznawania i wypłaty pomocy finansowej w ramach wsparcia inwestycji leśnych lub zadrzewieniowych oraz w formie premii z tytułu zalesień, zadrzewień lub systemów rolno-leśnych w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (Dz. U. poz. 412) określające m.in. szczegółowe warunki i szczegółowy tryb przyznawania i wypłaty pomocy finansowej w ramach interwencji objętych ww. Planem w ramach wsparcia inwestycji leśnych lub zadrzewieniowych. Problematyka lasów prywatnych jest regulowana ponadto w szeregu innych aktów.

3.2. Nadzór nad gospodarką leśną w lasach prywatnych

Nadzór nad gospodarką leśną jest działalnością aktywną, polegającą na możliwości władczego wkraczania w działalność właścicieli lasów, w celu korygowania ich działalności. Nadzór ten w lasach prywatnych przypisano – w formie zadań własnych – starostom. Starostowie wykonując samodzielnie nadzór nad gospodarką leśną mogą organizować własne służby leśne. Jednakże starosta może również powierzyć prowadzenie nadzoru nadleśniczemu, o ile oczywiście nadleśniczy będzie chciał taki nadzór przyjąć. Nadleśniczy prowadząc sprawy z zakresu nadzoru nad gospodarką leśną, wykonuje te zadania, w tym także może wydawać decyzje, w imieniu starosty. Starosta jest zobowiązany przy tym do przekazania środków finansowych nadleśniczemu na realizację powyższego nadzoru. Prowadzący nadzór może wydawać decyzje administracyjne samodzielnie (starosta, jako organ administracji publicznej),

bądź z upoważnienia (nadleśniczy w imieniu starosty, jako organ administrujący). Nadzorujący prowadzenie gospodarki leśnej może również stosować inne instrumenty nadzorcze, tj. wydawać zaświadczenia, opinie, czy udzielać odpowiedzi na wnioski o doradztwo (zadanie nadleśniczego, w oparciu o art. 35 ust. 2 pkt 1 uls). Nadzorujący ma też uprawnienia sankcyjne, poprzez prowadzenie postępowań egzekucyjnych, czy możliwość kierowania zawiadomień do organów ścigania i do prokuratury o podejrzeniu popełnienia przestępstw, bądź wykroczeń. Jak widać więc uprawnienia nadzorującego są dość duże.

Porozumienia w sprawie powierzenia nadzoru mają charakter porozumień administracyjnych (nigdy nie będzie to forma umowy), przy czym ich zawarcie wymaga dobrej woli zarówno starosty, jak i nadleśniczego. Administracyjny charakter porozumienia przesądza o tym, że zmiana w międzyczasie podmiotów go zawierających nie wpływa na konieczność jego odnawiania. Porozumienie nie powinno być ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym, lecz jedynie publikowane na stronach biuletynu informacji publicznej nadleśnictwa i starostwa.

Starostowie, uzgadniając porozumienia administracyjne z nadleśniczymi, powinni mieć na uwadze, że nie jest możliwe powierzenie wszystkich zadań dotyczących prowadzenia nadzoru nad gospodarką leśną w lasach prywatnych. Nie wszystkie zadania dotyczące sprawowania nadzoru nad lasami prywatnymi można powierzyć nadleśniczemu. Istnieją cztery rodzaje zadań, które nie powinny być powierzane nadleśniczemu, choć, jak dowodzą wyniki badań, były niekiedy powierzane.

Należą do nich:

1. zadania z zakresu administracji rządowej, tj.: zmiana lasu na użytek rolny (art. 13 ust. 2 uls w związku z art. 13 ust. 3 pkt 2 uls), uznanie lasu za ochronny lub pozbawienie go tego charakteru (art. 16 ust. 1a uls) oraz zatwierdzanie uproszczonych planów urządzenia lasu (art. 22 ust. 2 uls),
2. prowadzenie postępowań egzekucyjnych,
3. ustalanie zadań dotyczących wyrębu drzew, ponownego założenia upraw leśnych, przebudowy drzewostanów, pielęgnowania i ochrony lasu, w tym również ochrony przeciwpożarowej – w lasach dla których nie ma opracowanych „upul” (na podstawie nieobowiązującego art. 79 uls),
4. zadania w których wymagane jest stanowisko nadleśniczego, tj. zarządzanie wykonania zabiegów zwalczających i ochronnych w lasach zagrożonych (art. 10 ust. 1 pkt 2 uls).

3.3. Obowiązki prowadzących nadzór nad gospodarką leśną w lasach prywatnych

Obowiązki nadzorujących dotyczące sprawowania nadzoru nad gospodarką leśną w lasach prywatnych są bardzo szerokie, gdyż obejmują:

- a) zlecanie, zatwierdzanie i nadzorowanie wykonania dokumentacji planistycznej,
- b) prowadzenie kontroli wykonywania gospodarki leśnej,
- c) wydawanie decyzji administracyjnych (nadleśniczy tylko w imieniu starosty),
- d) stosowanie innych instrumentów administracyjnych,
- e) prowadzenie postępowań egzekucyjnych (tylko starosta),
- f) zawiadamianie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa/wykroczenia.

Wskazane obowiązki zostaną omówione jedynie pod względem formalno-prawnym, gdyż szerzej zostały już wyjaśnione w innym rozdziale Poradnika.

Ad a)

Sporządzanie uproszczonych planów urządzenia lasu [dalej: „upul”] zostało uregulowane w przepisach ustawy o lasach, jako zadanie własne starosty. Oczywiście starosta nie sporządza sam „upul”, tylko zleca ich wykonanie „specjalistycznym jednostkom wykonawstwa urządzeniowego”, bądź „innym podmiotom wykonawstwa urządzeniowego” (art. 19 ust. 5 uls). Kolejnym etapem jest przekazanie sporządzonego projektu „upul” do wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w celu wyłożenia projektu do publicznego wglądu na okres 60 dni w siedzibie urzędu gminy. O wyłożeniu projektu „upul” wójt (burmistrz, prezydent miasta) informuje pisemnie właścicieli lasów, z zaznaczeniem, że „upul” będzie podstawą naliczenia podatku leśnego (art. 21 ust. 4 uls). Jak wskazuje orzecznictwo sądowe, niestety nie jest wyczerpujące powiadomienie właścicieli lasów o wyłożeniu planu w sposób zwyczajowo przyjęty, np. poprzez wywieszenie informacji o wyłożeniu przedmiotowego planu na tablicy ogłoszeń urzędu gminy. Oznacza to, że każdy właściciel lasu musi zostać powiadomiony indywidualnie na piśmie o wyłożeniu projektu „upul” do publicznego wglądu. W przypadku istnienia trudności z ustaleniem właściciela lasu, należy zastosować kilka reguł, w tym na pewno pamiętać o uregulowaniu art. 41 kpa, zgodnie z którym, w toku postępowania strony oraz ich przedstawiciele i pełnomocnicy mają obowiązek zawiadomić organ administracji publicznej [tu: starostę] o każdej zmianie swego adresu. W przypadku

zaniedbania przez właścicieli lasów istniejącego obowiązku, uznaje się, że doręczenie pisma pod dotychczasowym adresem ma skutek prawny. Jeżeli sprawa nie jest bardzo pilna, to w przypadku np. śmierci dotychczasowego właściciela, można zalecić następcom prawnym zmarłego właściciela lasu (np. w odpowiedzi na wniosek następców prawnych zmarłego), przeprowadzenie postępowania spadkowego oraz działu spadku. Jeżeli natomiast jest dokładnie odwrotnie i należy działać bez żadnej zwłoki, to wówczas można próbować skorzystać z art. 10 § 2 kpa, uprawniającego starostę do odstąpienia od „zapewnienia stronom czynnego udziału w każdym stadium postępowania” oraz od „wypowiedzenia się co do zebranych dowodów i materiałów” w przypadkach „gdy załatwienie sprawy nie cierpi zwłoki ze względu na niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia ludzkiego albo ze względu na groźącą niepowetowaną szkodę materialną”. Oznacza to, możliwość – jedynie w przypadkach wynikających z art. 10 kpa – odstąpienia od pisemnego powiadamiania właścicieli lasów o określonych faktach.

Następnie, w terminie 30 dni od daty wyłożenia projektu „upul”, zainteresowani właściciele lasów mogą składać zastrzeżenia i wnioski w sprawie planu. Po upływie wskazanego terminu, starosta wydaje decyzje (liczba mnoga, nie jedną decyzję) w sprawie uznania lub nieuznania zastrzeżeń lub wniosków.

Kolejnym etapem działania starosty jest przekazanie uzgodnionego „społecznie” projektu „upul” do właściwego terytorialnie nadleśniczego, w celu uzyskania opinii. Nadleśniczy może w terminie 30 dni od dnia otrzymania projektu „upul” zgłosić zastrzeżenia (równoważnik opinii negatywnej). Zgłoszenie zastrzeżeń przez nadleśniczego jest traktowane jako wyrażenie opinii negatywnej (niewiążącej), a milczenie lub też bezpośrednia informacja, jako akceptacja dla projektu „upul”.

Kolejnym etapem przygotowywania „upul” jest jego zatwierdzenie przez starostę. Starosta nie powinien zatwierdzać planu ani w formie zarządzenia, ani w formie decyzji administracyjnej, ale w drodze „innego aktu lub czynności z zakresu administracji publicznej dotyczących uprawnień lub obowiązków wynikających z przepisów prawa”. W praktyce stanowić to powinno podpis starosty zatwierdzającego „upul” wraz z pieczętą i datą na pierwszej karcie „upul”. Następnie starosta nadzoruje wykonanie przez użytkowników lasów zatwierdzonych „upul”.

Ostatnim etapem jest nadzorowanie przez starostę wykonania zatwierdzonych uproszczonych planów urządzenia lasów niestanowiących własności Skarbu Państwa.

Znacznie krótszy etap działania dotyczy sporządzania inwentaryzacji stanu lasu, której przeprowadzenie zleca starosta (art. 21 ust. 2 ułs). Jednakże, zważywszy na konieczność wydawania dodatkowych decyzji w oparciu o inwentaryzacje stanu lasów, relatywnie wysokie koszty inwentaryzacji, a przede wszystkim brak możliwości prowadzenia trwale zrównoważonej gospodarki w lasach prywatnych (zgodnie z art. 7 ustawy o lasach), inwentaryzacji częstokrotnie się nie sporządza oraz nie są wydawane na ich podstawie decyzje .

Ad b)

W ramach sprawowanego nadzoru nad prowadzeniem gospodarki leśnej starostowie posiadają określone obowiązki kontrolne, w tym wystawianie dla właściciela lasu świadectwa legalności pozyskania drewna, po uprzednim zgłoszeniu staroście faktu pozyskania drewna. Tym niemniej, w obecnym stanie prawnym, brak o cechowania drewna nie rodzi praktycznie możliwości zastosowania sankcji karnych, co wydaje się nie jest właściwe.

Ad c)

Decyzje administracyjne powinny zawierać wskazanie starosty (nadleśniczego działającego w imieniu starosty), datę wydania, oznaczenie strony lub stron, powołanie podstawy prawnej, rozstrzygnięcie, uzasadnienie faktyczne i prawne, pouczenie, czy i w jakim trybie służy od niej odwołanie, podpis z podaniem imienia i nazwiska oraz stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania decyzji lub, jeżeli decyzja wydana została w formie dokumentu elektronicznego, powinna być opatrzona bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym za pomocą ważnego kwalifikowanego certyfikatu. Decyzja, w stosunku do której może być wniesione powództwo do sądu powszechnego lub skarga do sądu administracyjnego, powinna zawierać ponadto pouczenie o dopuszczalności wniesienia powództwa lub skargi (art. 107 § 1 kpa). Można odstąpić od uzasadnienia decyzji, gdy uwzględnia ona w całości żądanie strony; nie dotyczy to jednak decyzji rozstrzygających sporne interesy stron oraz decyzji wydanych na skutek odwołania (art. 107 § 4 kpa).

Ad d)

Do innych instrumentów administracyjnych należą omówione już inne akty lub czynności z zakresu administracji publicznej, niż decyzje administracyjne

i postanowienia, dotyczące zatwierdzania „upul”. Należą tu również, choć błędnie stosowane, zarządzenia starostów dotyczące wprowadzania stanów wyjątkowych na obszarach zagrożonych, przy braku posiadania do tego instrumentów prawnych. Zarządzenia nie powinny jednak zawierać norm powszechnie obowiązujących adresowanych do użytkowników lasów, którzy organizacyjnie w żadnej mierze nie podlegają starostom. Właściwszą formą wydaje się być decyzja administracyjna, choć niekiedy może być to forma kłopotliwa ze względu na dużą liczbę właścicieli lasów, u których wystąpiły organizmy szkodliwe w stopniu zagrażającym trwałości lasów. Innym instrumentem administracyjnym jest porozumienie administracyjne, zbliżone charakterologicznie do formy umowy administracyjnej, tj. porozumienie starosty i nadleśniczego w zakresie prowadzenia nadzoru nad gospodarką w lasach prywatnych (zgodnie z art. 5 ust. 3 uls). Do instrumentów administracyjnych należą również różne środki organizatorsko-opiekuńcze, tj. specjalistyczne czynności dotyczące dokonania oceny udatności upraw i przekwalifikowania z urzędu gruntów rolnych na leśne przez starostę, bądź czynności materialno-techniczne, tj. dokonywanie oględzin gruntu, czy cechowanie pozyskanego drewna.

Ad e-f)

Problematyka prowadzenia postępowań egzekucyjnych oraz zawiadamiania o podejrzeniu popełnienia przestępstw lub wykroczeń dotyczy składania zawiadomień do organów ścigania o popełnionym wykroczeniu (w związku z art. 17 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia – Dz. U. z 2024 r. poz. 977) lub zawiadomień o popełnieniu przestępstw (w oparciu o art. 304 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego – Dz. U. z 2024 r. poz. 37, z późn. zm.).

3.4. Obowiązki użytkowników lasów podlegające nadzorowi starosty

Obowiązki właścicieli lasów prywatnych są formułowane zgodnie z „upul”, a przy jego braku zgodnie z zadaniami ustalonymi w tzw. „decyzji inwentaryzacyjnej” starosty. Istnieją również obowiązki samoistne właścicieli lasów z zakresu powszechnej ochrony lasów (art. 9 uls), a także obowiązki dotyczące trwałego utrzymywania lasów i zapewnienia ciągłości ich użytkowania (art. 13 ust. 1 uls). Ponadto można wyszczególnić inne obowiązki związane z gospodarką leśną, które nie podlegają już właściwości nadzorczej starostów. Należą do nich obowiązki właścicieli gruntów i lasów

przylegających do granicy państwowej do utrzymywania linii granicznej państwa i znaków granicznych w stanie zapewniającym jej widoczność. Wskazani powyżej właściciele są zobowiązani, zgodnie z art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz. U. z 2024 r. poz. 388), do oczyszczania swoich gruntów z drzew i krzewów oraz innych zarośli na szerokość ustaloną w umowach międzynarodowych zawartych przez Rzeczpospolitą Polską. Innego rodzaju obowiązki właścicieli lasów wynikają z przepisów ustawy z dnia 8 lipca 2010 r. o szczególnych zasadach przygotowania do realizacji inwestycji w zakresie budowy przeciwpowodziowych (Dz. U. z 2024 r. poz. 274) oraz z przepisów innych ustaw. Tym niemniej, nie są to podstawowe obowiązki właścicieli lasów, więc nie będą podlegać dalszym rozważaniom.

Podstawowe obowiązki właścicieli lasów polegają na:

- a) kształtowaniu równowagi w ekosystemach leśnych, podnoszeniu naturalnej odporności drzewostanów, a w szczególności:
 - wykonywaniu zabiegów profilaktycznych i ochronnych zapobiegających powstawaniu i rozprzestrzenianiu się pożarów,
 - zapobieganiu, wykrywaniu i zwalczaniu nadmiernie pojawiających się i rozprzestrzeniających się organizmów szkodliwych,
 - ochronie gleby i wód leśnych (art. 9 ust. 1 uls). W celu przymuszenia właścicieli lasów prywatnych do realizacji powyższych obowiązków, starosta może wydać decyzję administracyjną określającą zadania właścicieli lasów;
- b) trwałym utrzymywaniu lasów i zapewnieniu ciągłości ich użytkowania, w szczególności poprzez:
 - zachowanie w lasach roślinności leśnej (upraw leśnych) oraz naturalnych bagien i torfowisk,
 - ponowne wprowadzanie roślinności leśnej (upraw leśnych) w lasach w okresie do 5 lat od usunięcia drzewostanu,
 - pielęgnowanie i ochronę lasu, w tym również ochronę przeciwpożarową,
 - przebudowę drzewostanu, który nie zapewnia osiągnięcia celów gospodarki leśnej, zawartych w „upul” lub „decyzji inwentaryzacyjnej” starosty,
 - racjonalne użytkowanie lasu w sposób zapewniający optymalną realizację wszystkich jego funkcji przez pozyskiwanie drewna w granicach nieprzekraczających możliwości produkcyjnych lasu oraz pozyskiwanie

surowców i produktów ubocznego użytkowania lasu w sposób zapewniający możliwość ich biologicznego odtwarzania, a także ochronę runa leśnego;

- c) wykonywaniu zadań określonych w decyzji starosty, wydawanej wówczas, gdy właściciel lasu prywatnego nie wykona obowiązków dotyczących trwałego utrzymywania lasów i zapewnienia ciągłości ich użytkowania lub nie wykona zadań zawartych w „upul” lub w „decyzji inwentaryzacyjnej” starosty (art. 24 uls);
- d) zalesianiu gruntów przeznaczonych do zalesienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 14 ust. 3 uls);
- e) zgłoszeniu staroście, przez właściciela lasu, o ilości każdego pozyskanego drewna, celem jego ocechowania i wystawienia świadectwa legalności pozyskania drewna (art. 14a ust. 1 uls);
- f) ustawianiu i utrzymywaniu znaków informujących o zakazie wstępu do lasu wraz ze wskazaniem przyczyny i terminu obowiązywania zakazu (art. 28 uls w związku z art. 26 ust. 4 uls);
- g) terminowym uiszczaniu podatku leśnego.

3.5. Uprawnienia użytkowników lasów wynikające z prowadzenia gospodarki leśnej

Do uprawnień właścicieli lasów prywatnych należą:

- a) możliwość pozyskiwania drewna w użytkowanym lesie, zgodnie z „upul”, „decyzją inwentaryzacyjną” starosty, innymi decyzjami związanymi z zaistnieniem przypadków losowych (art. 23 ust. 4 uls), czy zmianą lasu na użytek rolny (art. 13 ust. 2 uls), a także w związku z realizacją zadań wynikających bezpośrednio z ustawy o lasach, tj. pielęgnowanie i ochrona lasu, w tym również ochrona przeciwpożarowa (art. 13 ust. 1 uls);
- b) prawo do otrzymywania dotacji z budżetu państwa na częściowe lub całkowite pokrycie kosztów zalesienia gruntów, przeznaczonych do zalesienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 14 ust. 3 i 5 uls). Decyzję w sprawie przyznania środków na pokrycie tych kosztów wydaje starosta, na wniosek właściciela gruntu przeznaczonego do zalesienia, po zaopiniowaniu przez wójta, z uwzględnieniem przepisów dotyczących pomocy publicznej;

- c) prawo do otrzymywania dotacji z budżetu państwa na pokrycie kosztów zagospodarowania i ochrony związanych z odnowieniem lub przebudową drzewostanów uszkodzonych przez gazy i pyły przemysłowe (w przypadku braku możliwości ustalenia sprawcy szkody) lub innych klęsk żywiołowych (art. 12 u.s.). Decyzję w sprawie przyznania środków na pokrycie powyższych kosztów wydaje starosta, na wniosek właściciela lasu, po zaopiniowaniu przez nadleśniczego;
- d) prawo do bezpłatnego doradztwa dotyczącego zalesiania i gospodarki leśnej, w przypadku uprzedniego zwrócenia się właściciela lasu z wnioskiem do nadleśniczego (art. 35 ust. 2 u.s.);
- e) wykonywanie na koszt nadleśnictwa zarządzonych przez starostę zabiegów zwalczających i ochronnych, w razie wystąpienia organizmów szkodliwych w stopniu zagrażającym trwałości lasów (art. 10 ust. 1 pkt 1-2 u.s.);
- f) wykonywanie ze środków starosty (bez obowiązku zwrotu) „upul” dla właścicieli lasów będących osobami fizycznymi i dla wspólnot gruntowych, a także bezpłatne wykonywanie inwentaryzacji stanu lasów (art. 21 ust. 1 pkt 3 i ust. 2 u.s.);
- g) możliwość występowania w szczególnie uzasadnionych przypadkach, z wnioskiem do nadleśniczego, popartym opinią wójta, o nieodpłatne udostępnienie sadzonek i krzewów leśnych na ponowne wprowadzanie roślinności leśnej (upraw leśnych) dla właściciela lasu prywatnego, zgodnie z „upul” lub „decyzją inwentaryzacyjną” starosty (art. 35 ust. 3 u.s.);
- h) podejmowanie przez nadleśniczego, na wniosek właściciela gruntu przeznaczonego do zalesienia, czynności związanych z:
 - zalesieniem, tj. sporządzenia planu zalesienia oraz potwierdzenia wykonania zalesienia zgodnie z tym planem albo
 - realizacją inwestycji zwiększających odporność ekosystemów leśnych i ich wartość dla środowiska, tj. sporządzenia planu tej inwestycji oraz potwierdzenia jej wykonania zgodnie z tym planem, albo
 - realizacją inwestycji zwiększających bioróżnorodność lasów prywatnych, tj. sporządzenia planu tej inwestycji oraz potwierdza jej wykonanie zgodnie z tym planem objętych przepisami o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 lub zgodnie z przepisami o Planie

Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (art. 35 ust. 5 uls);

- i) możliwość organizacji przez nadleśniczego wykonywania zadań gospodarczych w lesie, łącznie ze sprzedażą drewna, w wyniku uprzedniego zawarcia umowy z właścicielem lasu (art. 35 ust. 4 uls);
- j) prawo do finansowania ze środków funduszu leśnego zalesień gruntów prywatnych, realizacji zadrzewień na tych gruntach i innych prac związanych z usuwaniem skutków klęsk i prowadzeniem gospodarki w tych lasach (art. 58 ust. 3 uls);
- k) możliwość występowania w przypadku losowym (np. zniszczenie zabudowań przez huragan, pożar, itp.) do starosty o zezwolenie pozyskania drewna niezgodnie z „upul” lub „decyzją inwentaryzacyjną” starosty (art. 23 ust. 4 uls);
- l) prawo ustanowienia zakazu wstępu do własnego lasu, poprzez oznaczenie lasu tablicą z odpowiednim napisem (np. „las prywatny – wstęp wzbroniony”) (art. 28 uls);
- m) możliwość uzyskiwania zwolnień przez radę gminy z uiszczania podatku leśnego;
- n) prawo do korzystania z różnych przywilejów wskazanych w przepisach ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie - Dz. U. z 2023 r. poz. 571, ustawy Prawo o stowarzyszeniach oraz w przepisach innych ustaw.

3.6. Planowanie gospodarki leśnej

Gospodarka leśna w lasach prywatnych powinna być planowana na podstawie „upul”, bądź „decyzji inwentaryzacyjnej” starosty sporządzanej dla lasów rozdrobnionych (w kompleksie leśnym, we wsi, sołectwie) o powierzchni do 10 ha na podstawie inwentaryzacji stanu lasu. Jeżeli zachodzą wyjątkowe okoliczności, określone jako „przypadki losowe”, możliwe jest odstępianie od przestrzegania „upul”, bądź „decyzji inwentaryzacyjnych” (art. 23 ust. 4 uls). Wówczas, właściciel lasu – po złożeniu wniosku i wydaniu decyzji pozytywnej przez starostę – może pozyskiwać drewno w swoim lesie, w sposób niezgodny z „upul” lub z „decyzją inwentaryzacyjną”. Ustawodawca nie wskazuje, jakie są to przypadki losowe, pozostawiając ocenę staroście orzekającemu w sprawie (starosta wydaje decyzję uznaniowo). Przy czym, uznaniowość starosty może się opierać jedynie na przesłankach prawnych i aksjologicznych,

co oznacza, że zgodnie z art. 7 kpa, starosta zawsze musi wziąć pod uwagę słuszny interes właściciela lasu oraz słuszny interes społeczny. Jednocześnie należy pamiętać, że jeżeli właściciel lasu próbuje obejść art. 23 ust. 4 uls, to naraża się na odpowiedzialność za wykroczenie z art. 158 kw w postaci grzywny do 5 tys. zł oraz obligatoryjnie na przepadek pozyskanego drewna.

Zgodnie z art. 7 uls trwale zrównoważoną gospodarkę leśną prowadzi się według planu urządzenia lasu, bądź „upul”. Brak „upul” oznacza brak możliwości prowadzenia trwałej gospodarki leśnej. Ponadto, sposobem na egzekwowanie poszczególnych obowiązków właścicieli lasów są decyzje administracyjne, wydawane w konkretnych przypadkach do indywidualnie określonych adresatów. Decyzje te we wszystkich przypadkach (z wyjątkiem art. 24 uls w związku z art. 13 ust. 1 uls, art. 9 uls oraz „decyzji inwentaryzacyjnych”) są wydawane w oparciu o „upul”. Brak istnienia tych planów oznacza brak możliwości prowadzenia trwałej gospodarki leśnej, co w konsekwencji może doprowadzić do dewastacji lasów.

Starosta, jako organ władzy publicznej, działa na podstawie i w granicach prawa (zgodnie z art. 7 Konstytucji RP oraz art. 6 kpa). Jednocześnie, sądy administracyjne sprawują kontrolę działalności administracji publicznej i stosują środki określone w ustawie. Kontrola działalności administracji publicznej przez sądy administracyjne obejmuje orzekanie w sprawach skarg na: decyzje administracyjne, inne niż określone w pkt 1-3 akty lub czynności z zakresu administracji publicznej dotyczące uprawnień lub obowiązków wynikających z przepisów prawa (dotyczy zatwierdzania „upul”) oraz na bezczynność organów w przypadkach określonych w pkt 1-4a (art. 2 ustawy Prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi). Starosta nie wykonując zadań z zakresu planowania gospodarki leśnej może się więc narażać na odpowiedzialność administracyjną przed sądami administracyjnymi.

Ponadto, zgodnie z art. 417 § 1 kc, starosta (bądź nadleśniczy) ponoszą odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej. Jeżeli szkoda została wyrządzona przez niewydanie orzeczenia lub decyzji, gdy obowiązek ich wydania przewiduje przepis prawa, jej naprawienia można żądać po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu niezgodności z prawem niewydania orzeczenia lub decyzji, chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej (art. 417¹ § 3 kc).

„Upul” jest podstawowym dokumentem planistycznym w gospodarce leśnej lasów prywatnych. Jednocześnie jest niezorganizowanym i nienazwanym źródłem

prawa administracyjnego, sprzężonym z planem zagospodarowania przestrzennego (jeżeli taki obowiązuje na danym obszarze), mającym cechy aktu planistycznego, wywołującym skutki prawne charakterystyczne dla aktów miejscowego prawa powszechnie obowiązującego .

Inwentaryzacja stanu lasów ma natomiast charakter informacyjny, w odróżnieniu od „upul”, który ma charakter normatywno-planistyczny. Inwentaryzacja stanu lasu jest istotnym dokumentem prowadzenia gospodarki leśnej w lasach niepaństwowych, który jest opracowywany dla określonego obiektu, zawiera opis i ocenę stanu lasu oraz wskazuje cele, zadania i sposoby prowadzenia gospodarki leśnej. Inwentaryzacji się nie zatwierdza, bo inwentaryzacja nie ustala zadań a jedynie jest podstawą do wydania decyzji. Inwentaryzację sporządza się na okres 10 lat.

Kolejną bardzo istotną kwestią jest ustalenie relacji planowania leśnego z ewidencją gruntów i budynków oraz planowaniem przestrzennym. Ewidencja gruntów i budynków została uregulowana w przepisach ustawy z dnia 17 maja 1989 r. Prawo geodezyjne i kartograficzne – Dz. U. z 2024 r. poz. 1151, z późn. zm. (art. 2 pkt 8), jako „jednolity dla kraju, systematycznie aktualizowany zbiór informacji o gruntach, budynkach i lokalach, ich właścicielach oraz innych osobach fizycznych i prawnych władających tymi gruntami, budynkami i lokalami”. Podstawowym celem prowadzenia ewidencji jest utrzymanie operatu w stałej aktualności, zgodnie z zasadami szczegółowymi określonymi w rozporządzeniu w sprawie ewidencji gruntów i budynków . Relacje pomiędzy ewidencją gruntów i budynków, a obszarami leśnymi zostały wyznaczone w przepisach ustawy o podatku leśnym oraz ustawy Prawo geodezyjne i kartograficzne. Natomiast warunkiem zakwalifikowania gruntów przeznaczonych na potrzeby gospodarki leśnej jako lasu jest powierzchnia tych gruntów (co najmniej 0,1 ha) oraz ich przeznaczenie. Zgodnie z art. 4 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym ustalenie przeznaczenia terenu oraz określenie sposobów zagospodarowania i warunków zabudowy terenu następuje w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, bądź wyjątkowo w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w przypadku braku planu.

Świadectwo legalności pozyskania drewna powinno być sporządzane w każdym przypadku, bez względu na to czy istnieje „upul”, czy też nie. Jednocześnie można wydawać decyzje w przypadku braku „upul” (oczywiście dla lasów, które nie zostały uwzględnione w „decyzji inwentaryzacyjnej” starosty), ale tylko w zasadzie w jednym przypadku, tj. na podstawie art. 9 ułs.

Zgodnie z art. 23 ust. 1 uls, zmiana „upul” może być dokonana aneksem, z zastrzeżeniem ust. 2 i 4 uls oraz zachowaniem przepisów art. 22 uls. Możliwa jest zatem każda zmiana „upul”, o ile nie dotyczy zwiększenia pozyskania drewna, z wyjątkiem wystąpienia szkody bądź klęski żywiołowej oraz zdarzenia przypadku losowego z art. 23 ust. 4 uls.

Chociaż „upul” sporządza się w trybie określonym przepisami ustawy o lasach oraz rozporządzenia w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu, w których nie wskazano obowiązku sporządzania oceny oddziaływania na środowisko, to sporządzanie takiej oceny jest na ogół konieczne. Wynika to z przepisów ustawy ocenowej. „Upul” należy zaliczyć do aktów planistycznych wyznaczających ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, dotyczących leśnictwa oraz przyjmowanych przez organy administracji (art. 46 ustawy ocenowej). Kwestia zaliczenia starosty jako organu właściwego do przyjęcia (poprzez zatwierdzenie) „upul” – do organów administracji jest bezdyskusyjna. Wynika to z definicji organu administracji, zawartej w art. 3 ust. 1 pkt 9 ustawy ocenowej, odnoszącej się między innymi do organów jednostek samorządu terytorialnego, a także innych podmiotów, gdy są one powołane z mocy prawa lub na podstawie porozumień do wykonywania zadań publicznych dotyczących środowiska i jego ochrony.

4. Zagospodarowanie i użytkowanie lasów prywatnych

4.1. Przyrodnicze podstawy gospodarki leśnej

Warunki przyrodnicze w lesie, czyli siedlisko, można scharakteryzować przy pomocy położenia, klimatu i gleby. W zależności od konkretnego zestawu tych czynników wyróżnia się siedliskowe typy lasu, które są podawane w opisie taksacyjnym uproszczonego planu urządzenia lasu. Warunki te decydują w dużym stopniu o składzie gatunkowym i strukturze lasu oraz sposobach jego użytkowania i odnawiania. Siedliska o najniższej żyzności (odpowiadające najniższym klasom bonitacji gleb), na których mogą występować tylko drzewostany iglaste (na niżu sosnowe, a w górach świerkowe) nazwano borami. Siedliska gdzie można hodować mieszane drzewostany, złożone z gatunków iglastych i liściastych, nazywają się borami mieszanymi lub lasami mieszanymi. Najżyźniejsze siedliska, na których występują drzewostany złożone z różnych gatunków drzew liściastych, nazywamy lasami. Biorąc pod uwagę stopień uwilgotnienia gleby oraz poziom wody gruntowej, wyróżnia się siedliska suche, świeże, wilgotne (wszystkie te siedliska powstają na glebach mineralnych) oraz bagienne powstające na glebach organicznych (torfowych i murszowych, zawierające materię organiczną w postaci torfu lub murszu) oraz niektórych mineralnych o wysokim poziomie wód gruntowych.

Ze względu na położenie siedlisk nad poziomem morza wyróżniono typy siedlisk nizinnych (do wysokości 300 m n.p.m.), wyżynnych (położonych na wysokości 300 - 600 m n.p.m.) oraz górskich (wysokość powyżej 600 do 1100 m n.p.m.) i wysokogórskich. Siedliska górskie i wysokogórskie zajmują łącznie około 7% powierzchni leśnej kraju, a siedliska wyżynne – 3%.

4.2. Odnawianie lasu

Sposób zagospodarowania lasu to ogół powiązanych ze sobą czynności gospodarczych z zakresu odnowienia, pielęgnowania i użytkowania, tworzący powtarzający się cykl zabiegów. Ich celem jest kształtowanie właściwej budowy lasu, zgodnej z pełnionymi funkcjami produkcyjnymi, ochronnymi i społecznymi.

Odnowieniem lasu nazywamy zakładanie lub powstawanie nowych drzewostanów na miejscu dotychczasowych, usuniętych w toku użytkowania lub zniszczonych przez wiatr, śnieg, żery owadów, pożar lub inne kataklizmy. Odnowienie lasu można podzielić na naturalne, powstające samorzutnie – z nasion lub odrośli oraz sztuczne – z siewu nasion lub sadzenia sadzonek. Odnowienie lasu związane jest nierozdzielnie

z przyjętym sposobem użytkowania rębego, które zostanie opisane w dalszej części. Wykorzystanie odnowienia naturalnego wiąże się na ogół ze stosowaniem rębni złożonych. W rębni zupełnej, polegającej na jednoczesnym usunięciu drzewostanu z całej powierzchni odnawianej, najczęstszym sposobem odnowienia jest sadzenie. Nowe pokolenie lasu powstałe w sposób sztuczny nazywane jest „uprawą”, dla odróżnienia od „samosiewu” lub „nalotu” powstającego w sposób naturalny z nasion.

Najczęściej spotykaną metodą odnowienia w naszym kraju jest sadzenie. Całość prac związanych z odnowieniem przez sadzenie można podzielić na następujące czynności:

- przygotowanie terenu pod odnowienie i uprawa gleby,
- zaplanowanie składu gatunkowego uprawy i liczby potrzebnych sadzonek,
- zakup sadzonek (ewentualny ich transport i magazynowanie),
- założenie uprawy.

Przygotowanie gleby pod uprawę polega przede wszystkim na usunięciu przeszkadzających uprawie gleby pozostałości zrębowych, usunięciu pozostałych na powierzchni krzewów i zbędnych drzewek oraz chwastów. Zabieg ten należy wykonać rozważnie, usuwając tylko te drzewa i krzewy, które będą przeszkadzać sadzonkom. Po przygotowaniu terenu przystępuje się, najlepiej jesienią roku poprzedzającego sadzenie, do uprawy gleby. Sposób przygotowania gleby pod odnowienie decyduje o udatności upraw i wzroście drzewek, również w następnych dziesięcioleciach. Zadaniem uprawy gleby jest usunięcie darni i chwastów, poprawa struktury gleby i warunków wilgotnościowych. Dobrze przygotowana, spulchniona gleba ułatwia wykonanie sadzenia ręcznego. Przygotowanie gleby wykonuje się głównie sposobami mechanicznymi, a w określonych warunkach siedliskowych i geograficznych (np. w górach), sposobami ręcznymi.

Najczęściej spotykanym sposobem jest przygotowanie gleby w bruzdy pługiem dwuodkładnicowym (lub pasów pługami aktywnymi, jedno- lub dwutalerzowymi), standardowo w odstępach co 1.5 m. Na glebach umiarkowanie wilgotnych lub okresowo podmokłych, silnie zachwaszczających się wykonuje się bruzdy z wywyższonym dnem – w postaci wałka. O innych sposobach przygotowania gleby można przeczytać w publikacjach podanych na końcu broszury.

Kluczowym elementem prac odnowieniowych jest określenie gatunków potrzebnych sadzonek i ich liczby. Powierzchnia przeznaczona do odnowienia powinna

mieć opisany typ siedliskowy lasu. Na żyzniejszych siedliskach możemy sadzić większą liczbę gatunków niż na ubogich siedliskach borowych. Gatunkami głównymi (o udziale co najmniej 30% w składzie gatunkowym), w zależności od siedliska i regionu mogą być najczęściej: sosna zwyczajna, jodła pospolita, świerk pospolity, dąb szypułkowy, buk zwyczajny, jesion wyniosły, brzoza brodawkowata, olsza czarna. Gatunki domieszkowe uszlachetniające wspomagają produktywność i wzmacniają stabilność drzewostanu. Udział gatunku domieszkowego nie przekracza 20% składu gatunkowego. Gatunkami domieszkowymi mogą być, w określonych warunkach siedliskowych, wszystkie wymienione powyżej gatunki oraz dąb bezszypułkowy, grab zwyczajny, lipa drobnolistna, modrzew, klon zwyczajny, daglezja, wiązy, klon jawor, topole i wierzby.

Trzecią grupą gatunków w składzie gatunkowym są tzw. gatunki pomocnicze czyli pielęgnacyjne, które pełnią ważną rolę ekologiczną w drzewostanie, podnosząc żyzność siedliska i zwiększając różnorodność biologiczną ekosystemu leśnego. Są to na przykład: jarzáb pospolity, czereśnia ptasia, grusza pospolita, jabłoń, czeremcha zwyczajna, klon polny.

W odniesieniu do krzewów, należy ocenić ich ewentualny udział w składzie gatunkowym uprawy na podstawie wymagań siedliskowych. Na uboższych siedliskach można sadzić następujące gatunki: głóg, jałowiec pospolity, jarzáb pospolity, kruszyna pospolita, rokitnik zwyczajny, szakłak pospolity, trzmielina brodawkowata, wierzba piaskowa.

Gatunki o średnich i dużych wymaganiach siedliskowych to: bez czarny, bez koralowy, czeremcha pospolita, czereśnia ptasia, dereń świdwa, grusza pospolita, jabłoń dzika, kalina koralowa, leszczyna pospolita, ligustr pospolity, porzeczka, róża dzika, suchodrzew pospolity, śliwa tarnina, trzmielina zwyczajna, wierzba biała, wierzba iwa. Proponowane przykłady składów gatunkowych w zależności od regionu kraju (krajiny przyrodniczo-leśnej) można znaleźć w obowiązujących w Lasach Państwowych „Zasadach hodowli lasu” (2023), dostępnych na stronach internetowych Lasów Państwowych (www.lasy.gov.pl).

Po ustaleniu składu gatunkowego przystępujemy do ustalenia liczby sadzonek potrzebnej do odnowienia powierzchni. Odpowiednie zagęszczenie początkowe (określone przez zastosowaną więźbę sadzenia) na jednostce powierzchni stwarza właściwe warunki wzrostu drzewkom oraz zapewnia im możliwość dalszej, zespołowej egzystencji. Optymalne zagęszczenie początkowe określone jest w zależności

od siedliska, wieku sadzonek i zamierzonego celu produkcyjnego. Na przykład wyhodowanie surowca drzewnego wysokiej jakości jest uwarunkowane gęstą więźbą sadzenia, która wpływa na lepsze oczyszczenie się drzewek z gałęzi. Więźbę określa się jako wymiary dwóch prostopadłych boków prostokąta wyznaczonego przez cztery sąsiadujące drzewka w dwóch sąsiednich rzędach uprawy. Odległości rzędów sadzenia wynikają z przyjętego sposobu przygotowania gleby i wynoszą najczęściej 1,5 m (lub dwukrotność tego wymiaru dla modrzewia). Specyfika gatunku i celu produkcji wyraża się w przyjętej odległości sąsiednich drzew w jednym rzędzie. W przypadku produkcji drewna lepszej jakości odległość ta wynosi zwykle od około 0,7 m dla gatunków tworzących rozpieracze (sosna, dąb i buk) do 1,2-1,4 m dla pozostałych gatunków, albo 3 x 2 m dla najszybciej rosnącego modrzewia.

Innym, ważnym aspektem projektowania uprawy leśnej, jest określenie formy zmieszania gatunków. Decyduje ona o oddziaływaniu na siebie drzew różnych gatunków w uprawie. Im większy jest płat danego gatunku, tym mniej zagrożony przez sąsiedztwo innych, np. szybciej rosnących. Wyróżnia się następujące formy zmieszania: jednostkowe (pojedyncze wprowadzanie sadzonek), grupowe (po kilkanaście sztuk), drobnokępowe (o powierzchni do 5 arów), kępowe (o powierzchni 5 - 10 arów) oraz wielkokępowe (powyżej 10 arów). Można również wprowadzać gatunki pasowo (pas wielkości 3 – 6 rzędów sadzonek) - ta forma zmieszania stosowana jest na przykład w odniesieniu do brzozy.

Formę jednostkową lub grupową można stosować przy wprowadzaniu gatunków pomocniczych oraz przy sadzeniu modrzewia na żyzniejszych siedliskach. Formę drobnokępową stosujemy w odniesieniu do gatunków domieszkowych. Kępowa i wielkokępowa forma zmieszania odnoszą się do gatunków stanowiących w przyszłości podstawowy skład drzewostanu oraz może być stosowana w przypadku niektórych domieszek uszlachetniających.

Poniższa tabela 3 zawiera orientacyjne liczby sadzonek poszczególnych gatunków na 1 ha uprawy oraz proponowane formy zmieszania gatunków (wg Zasad Hodowli Lasu, 2023).

Tabela 3. Orientacyjne liczby sadzonek poszczególnych gatunków na 1 ha uprawy oraz proponowane formy zmieszania gatunków

Gatunek	Liczba sadzonek (tys. szt./ha)	Forma zmieszania gatunków
sosna	8 – 10	wielkokępowa
świerk	3 – 5	wielkokępowa, kępowa, smugowa
jodła	4 – 8	kępowa, wielkokępowa
modrzew	1,5 – 3	grupowa, drobnokępowa, kępowa
jedlica	3 – 4	grupowa, drobnokępowa, kępowa
dąb	6 – 8	wielkokępowa
buk	6 – 8	wielkokępowa, kępowa
inne liściaste	4 - 6	kępowa, drobnokępowa, grupowa

Źródło: Zasady Hodowli Lasu, 2023

Na siedliskach uboższych stosujemy z reguły mniejsze zagęszczenie sadzonek niż na siedliskach żyzniejszych. Mniej sadzonek używamy także, jeśli dysponujemy starszym materiałem sadzeniowym. Mniej sadzonek (podane w tabeli liczby można obniżyć nawet do 30%) sadi się w przypadku stosowania sadzonek kontenerowych. Najczęściej spotykane sposoby sadzenia drzew to sadzenie w szparę z użyciem kostura oraz sadzenie w jamkę. Pierwszym sposobem sadzimy sadzonki jednoroczne, małe, gatunków o słabiej rozwiniętym palowym systemie korzeniowym - głównie sosny, dębu, buka i modrzewia. W związku z stosowaniem na coraz szerszą skalę w odnowieniach sadzonek kontenerowych, opracowano do ich sadzenia specjalne kostury. Sadzonki kontenerowe z bryłką korzeniową nie mogą być sadzone pod kostur tradycyjny, który deformuje bryłkę. Niezależnie od konstrukcji kosturów do sadzenia sadzonek kontenerowych, wspólną ich cechą jest więc wykonanie otworu w glebie dopasowanego do wielkości bryłki korzeniowej.

Sadzenie w jamkę zalecane jest dla sadzonek 2-3-letnich, posiadających rozbudowany system korzeniowy. Głębokość i wielkości jamki zależy od rozmiarów systemu korzeniowego i związanych z tym gatunków drzew. Typowa jamka jest dołkiem w kształcie walca o głębokości do 50 cm i średnicy 20-30 cm.

W przypadkach niezadowalającego stopnia pokrycia powierzchni przez uprawę po dokonaniu oceny wstępnej, w drugim roku wzrostu wprowadza się poprawki, czyli uzupełnia miejsca po zmarłych drzewkach, sadzonkami w podobnym wieku.

Poprawki należy przeprowadzić jak najszybciej, aby nie dopuścić do większych różnic we wzroście uprawy.

Najodpowiedniejszą porą sadzenia jest wiosna, po rozmarznięciu gleby, kiedy rośliny pozostają jeszcze w stanie zimowego spoczynku. W warunkach klimatycznych Polski zwykle przypada to na kwiecień. Jeśli zdecydujemy się na sadzenie jesienne to w pierwszej kolejności, w sierpniu, sadzimy te gatunki, u których najwcześniej ustaje wzrost korzeni, a więc świerka i jodłę. We wrześniu i październiku można sadzić drzewa liściaste, u których korzenie przyrastają aż do nastania mrozów. Sadzonki kontenerowe możemy sadzić praktycznie w całym okresie wegetacyjnym.

4.3. Pielęgnowanie lasu

Pielęgnowanie lasu obejmuje wszelkie czynności gospodarcze (zabiegi) wykonywane w całym okresie wzrostu drzewostanu. Celem zabiegów pielęgnacyjnych jest podniesienie odporności lasu na szkodliwe czynniki biotyczne i abiotyczne oraz poprawa jego produktywności. Zabiegi pielęgnacyjne, których zasadniczym elementem są cięcia pielęgnacyjne, różnią się swoim charakterem w zależności od etapu rozwoju drzewostanu.

Poniżej opisano zadania zabiegów pielęgnacyjnych i sposób ich wykonania, w podziale na następujące fazy rozwojowe:

- uprawa – okres od założenia uprawy lub powstania odnowienia naturalnego do momentu zwarcia się koron drzew; faza ta trwa, w zależności od gatunku i siedliska, od kilku do kilkunastu lat;
- młodnik – okres od zakończenia się fazy uprawy do rozpoczęcia intensywnego wydzielania się drzew z drzewostanu; faza młodnika trwa przeciętnie do 20 – 25 roku życia;
- drzewostan dojrzewający – okres intensywnego wydzielania się drzew oraz intensywnego wzrostu na wysokość i grubość; w hodowli lasu okres ten zwyczajowo dzieli się na okres tyczkowiny następującej bezpośrednio po młodniku i trwającej mniej więcej do wieku 30 – 35 lat, następnie drągowiny, kończącej wzmożony wzrost drzew na wysokość, co ma miejsce ok. 50 roku życia. Po drągowinie następuje właściwy drzewostan dojrzewający (50 – 80 lat), kiedy to drzewa stopniowo tracą zdolność rozrostu koron i ich regeneracji;

- drzewostan dojrzały, obejmuje czas spowolnienia wzrostu drzew i procesów ich wydzielania się z drzewostanu. Jest to okres właściwy do podejmowania użytkowania rębego i przystępowania do odnowienia drzewostanu.

W fazie uprawy wykonuje się następujące zabiegi pielęgnacyjne:

- spulchnianie gleby,
- niszczenie chwastów,
- poprawianie formy drzew,
- cięcia pielęgnacyjne zwane czyszczeniami wczesnymi.

Zadaniem spulchniania gleby, wykonywanego za pomocą narzędzi ręcznych lub mechanicznych (opielacze, glebogryzarki) jest poprawa struktury gleby. Wykonanie tego zabiegu wiosną przed rozwojem chwastów, pomaga zahamować ich wzrost. Jeśli jednak wciąż mamy do czynienia z bujną roślinnością chwastową, należy podjąć się jej zwalczania, np. za pomocą wykaszania. W wypadku upraw zakładanych w rzędach wykaszać należy wzdłuż rzędów, a w uprawach założonych w luźnej więźbie – wokół pojedynczych sadzonek. Wykaszanie należy powtarzać do ok. 3 - 4 roku życia uprawy.

Poprawianie formy drzew stosowane jest raczej rzadko i zwykle w odniesieniu do dębu i buka, które mają tendencję do nadmiernej rozbudowy koron i tworzenia tzw. dwójek. Celem tego zabiegu jest nadanie koronom drzew kształtu stożka lub walca z wyraźnie widocznym pędem głównym.

Celem czyszczeń wczesnych jest nadanie uprawie odpowiedniej formy zmieszania gatunków, regulowanie składu gatunkowego i zagęszczenia oraz szybkie doprowadzenie do zwarcia koron drzew. Polega to na usuwaniu z uprawy drzewek niepożądanych gatunków (np. wsiewających się między rzędami brzoź, wierzb i osik). Usuwa się również drzewka krzywe, rozwidlone, chore oraz nadmiernie rozrośnięte, ograniczające wzrost zbyt wielu rosnących w swoim otoczeniu sąsiadów. W przypadku upraw wielogatunkowych należy dążyć, aby drzewa o różnym tempie wzrostu rozmieszczone były w oddzielnych grupach i kępach. Do zabiegu czyszczeń wczesnych przystępujemy 2 lub 3 razy w odstępie co 3 – 4 lata. W przypadku gęstych odnowień naturalnych i siewów pierwsze czyszczenia wczesne wykonujemy już w drugim roku życia. Zabieg polega wówczas na schematycznym przerzedzeniu przegęszczonych partii.

W okresie młodnika zabiegi pielęgnacyjne obejmują:

- cięcia pielęgnacyjne zwane czyszczeniami późnymi,

- formowanie strzał i koron, realizowane w sposób opisany powyżej.

Celem czyszczeń późnych jest kształtowanie górnej warstwy przyszłego drzewostanu. W jej skład powinno wchodzić jak najwięcej drzew o najlepszej jakości hodowlanej, czyli zdrowych, o prostych pniach i regularnym kształcie koron. Na etapie młodnika cięcia obejmują usuwanie drzew wadliwie ukształtowanych (zwłaszcza z górnej warstwy młodnika) i chorych, regulowanie zagęszczenia, szczególnie w przypadku młodnika z odnowienia naturalnego. Na końcu tego etapu liczba drzew na 1 ha powinna wynosić w przypadku sosny przeciętnie ok. 5 tys. sztuk, a w przypadku świerka – 2 tys., czyli w stosunku do początkowego zagęszczenia na uprawie redukcja liczby drzew wynosi około 50%. Te regułę można również stosować do młodników drzew liściastych. Ważną zasadą jest niedopuszczenie do utrzymywania zbyt dużego zagęszczenia w fazie młodnika, a co za tym idzie – skracania koron drzew. Długość korony powinna w tym czasie wynosić około połowy wysokości drzewa. Czyszczenia późne w praktyce leśnej wykonuje się co 3 - 5 lat w 2 - 3 nawrotach. W litych młodnikach iglastych, zwłaszcza z upraw założonych w niższych zagęszczeniach początkowych, zabieg można ograniczyć do jednego lub dwóch.

Zakończenie okresu młodnika wiąże się z wejściem w okres prowadzenia cięć pielęgnacyjnych zwanych trzebieżami. Ich celem jest kształtowanie jakości i produktywności drzewostanu, podniesienie jego odporności na zakłócające działanie zjawisk atmosferycznych (wiatr, śnieg) oraz masowe pojawy patogenicznych grzybów i owadów. Inne zabiegi pielęgnacyjne wykonywane w okresie drzewostanu dojrzewającego, to podkrzesywanie drzew i wprowadzanie dolnych warstw lasu. W okresie tyczkowiny i drągowiny wykonuje się trzebieże wczesne. Zasadniczy zabieg przeprowadza się w górnej warstwie drzewostanu, dbając o należyłą rozbudowę koron i wzrost najlepszych drzew, tzw. dorodnych. Oczywiście usunięciu podlegały też będą drzewa chore i obumierające.

W trzebieży wczesnej wybieramy w górnej warstwie drzewostanu tzw. drzewa dorodne, o najlepszych cechach hodowlanych i grubości o ok. 20 - 30% większej od przeciętnej grubości drzewostanu. Ich liczba wynosi, w zależności od gatunku drzewa, żyzności siedliska i jakości drzewostanu oraz jego wieku, w granicach 200 - 800 (najczęściej 400-600) sztuk na hektar. Rozmieszczone powinny być w miarę równomiernie, ale nie jest to warunek konieczny. Po wyznaczeniu drzew dorodnych usuwa się te osobniki, które przeszkadzają im we wzroście - tzw. drzewa szkodliwe (zwykle jedno lub dwa w najbliższym otoczeniu drzewa dorodnego). Grupy drzew,

wśród których nie znajduje się żadne drzewo dorosłe, należy także umiarkowanie przerzedzać, typując do usunięcia drzewa o najgorszej jakości hodowlanej i z najsłabiej rozwiniętymi koronami.

W drzewostanach większości gatunków do pierwszej trzebieży wczesnej przystępujemy, kiedy drzewa osiągną wysokość 10 – 12 m (w przypadku ubogich siedlisk będzie to odpowiednio mniej – ok. 8 m). Trzebieże wczesne powtarza się co 5 - 7 lat, tym częściej, im żyzniejsze jest siedlisko i bogatszy skład gatunkowy. Miąższość drzew usuniętych w pojedynczym zabiegu nie powinna przekraczać 10 - 20% miąższości całego drzewostanu. Długość koron drzew dorosłych w końcu okresu drągowiny powinna wynosić od 1/3 do 1/2 wysokości drzewa w przypadku drzew liściastych i sosny, a w przypadku świerka i jodły – od 1/2 do 2/3 wysokości drzewa. W przypadku drzewostanów zaniedbanych pielęgnacyjnie nie zawsze można wytypować odpowiednią liczbę drzew dorosłych. Cięcia polegają wówczas na równomiernym przerzedzaniu drzewostanu, w celu podniesienia odporności na szkody od śniegu i wiatru oraz grzybów i owadów.

W okresie trzebieży można pokusić się o wprowadzenie dolnego piętra (podszytu) złożonego z krzewów i drzew. Na ubogich siedliskach wzbogaca ono podłoże poprzez opad liści i pełni funkcje biocenotyczne. Na siedliskach bogatszych oprócz powyższych zalet, dolne piętro może w przyszłości zwiększyć produkcję drewna. Poprawia także jakość drzew z górnego piętra, przyspieszając oczyszczanie ich pni z gałęzi. Do tego zabiegu predestynowane są zwłaszcza lite drzewostany sosnowe rosnące na żyzniejszych siedliskach. Do tworzenia dolnego piętra najlepiej nadają się: buk, grab, klon, lipa, dąb. Sadzi się je w liczbie 4 – 6 tys. szt./ha, najlepiej po ostatnim zabiegu trzebieży wczesnej.

Z cięciami trzebieżowymi wiąże się zabieg podkrzesywania drzew dorosłych. Wykonuje się go w przypadku, kiedy zależy nam na produkcji drewna wysokiej jakości. Inną przesłanką jest mniejsze zagęszczenie drzew i silniejsze ugałężenie ich pni. Zachodzi wówczas konieczność usunięcia dolnych, obumierających gałęzi oraz sęków w celu poprawy jakości surowca drzewnego. Podkrzesywanie wykonuje się, kiedy drzewa osiągają ok. 10 cm grubości w pierśnicy (na wysokości 1,3 m) oraz 10 – 12 m wysokości. Podkrzesuje się tylko drzewa dorosłe, maksymalnie do wysokości 8 metrów, pamiętając aby zachować właściwą długość żywej korony.

Cięcia wykonywane w drzewostanie dojrzewającym to trzebieże późne. Zasada ich prowadzenia jest podobna jak w przypadku trzebieży wczesnych. Tu usuwa się

głównie drzewa gorzej przyrastające i chore, przy braku zaniedbań w czasie trzebieży wczesnych. Wykonuje się je przeciętnie co 10 lat. Liczba drzew dorodnych w tym okresie kształtuje się, w zależności od gatunku drzewa, żyzności siedliska i jakości drzewostanu oraz wieku drzewostanu, w granicach od 100 (np. dąb na siedlisku lasu wilgotnego) do 500 sztuk na hektar (np. sosna na siedlisku lasu boru świeżego).

4.4. Użytkowanie rębne

W praktyce leśnej na ogół wyróżnia się trzy sposoby zagospodarowania lasu: zrębowy, przerębowy oraz pośredni, zrębowo – przerębowy. W ramach każdego sposobu zagospodarowania wyróżnia się formy rębni, wyróżniające się sposobem prowadzenia cięć w użytkowaniu rębnym drzewostanu, połączony z dostosowanymi do nich sposobami odnowienia i pielęgnowania młodego pokolenia drzew.

Rębnie różnią się pomiędzy sobą elementami czasowymi (okresem odnowienia i nawrotem wykonywanych cięć), przestrzennymi (rozmiarem i kształtem powierzchni odnowieniowej oraz jej usytuowaniem względem stron świata) i technicznymi (rodzaje cięć). Szczegółowy opis ekologicznych i technicznych aspektów rębni oraz różne formy klasyfikacji rębni Czytelnik znajdzie w publikacjach wymienionych na końcu rozdziału (m. in. Puchalski 1972, Jaworski, Bernadzki 2000, Jaworski 2018) oraz w Zasadach Hodowli Lasu (2023). Przydatny w praktyce jest również e-poradnik opracowany na Wydziale Leśnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (<http://rebnie.wl.sggw.pl/Poradnik.htm>).

Decyzja o wyborze rębni powinna uwzględniać aktualny stan drzewostanu, a jednocześnie zapewniać możliwości zrealizowania zaplanowanego gospodarczego typu drzewostanu, właściwego dla danych warunków siedliskowych.

Wyróżnia się następujące sposoby wykonywania cięć:

- cięcia zupełne, w których wszystkie drzewa z określonej powierzchni usuwane są jednorazowo, a odnowienie wzrasta bez osłony lub z osłoną boczną,
- cięcia częściowe, w których drzewostan przerzedzany jest na całej powierzchni w zasadzie równomiernie, w celu uzyskania samosiewu górnego, który wzrasta pod osłoną drzewostanu macierzystego,
- cięcia brzegowe, w których przerzedza się obrzeże drzewostanu, stopniowo przesuwając się z cięciami w kierunku wnętrza lasu, a odnowienie wzrasta częściowo pod osłoną górną, a częściowo pod rozluźnianą osłoną boczną, przy czym im dalej od brzegu drzewostanu, tym osłona jest większa,

- cięcia przerębowe, które przerzedzają drzewostan nierównomiernie, inicjując odnowienie drzew na niewielkich powierzchniach, a ich efektem jest drzewostan różnowiekowy i wielopiętrowy.

Nawrót cięć to czas, jaki upływa między dwoma wyrębami na sąsiadujących ze sobą dwóch powierzchniach zrębów zupełnych. W rębni częściowej lub przerębowej czas upływający między kolejnymi cięciami odnowieniowymi lub przerębowymi nazywa się obiegiem cięć. Nawrót i obieg cięć wynoszą na ogół 3 do 5 lat, jedynie w rębni przerębowej 5 do 10 lat. Istotne znaczenie z punktu widzenia zagrożenia drzewostanu na szkody powodowane przez wiatr, ma kierunek prowadzenia cięć, który powinien być przeciwny do kierunku panujących wiatrów. O ile na nizinach przeważają wiatry wiejące od strony zachodniej, o tyle w górach należy uwzględnić przebieg grzbietów i dolin, które decydują o lokalnych różnicach w kierunkach panujących ruchów powietrza.

Niezbędnym elementem projektowania cięć jest także wyznaczenie sieci szlaków zrywkowych. Zasady postępowania znajdzie Czytelnik w publikacjach wymienionych w spisie na końcu rozdziału.

Cięcia wykonuje się na powierzchniach różnego kształtu i wielkości – zależy od tego budowa lasu. Najczęściej stosowaną miarą ekologiczną średnicy tych powierzchni jest wysokość drzewostanu otaczającego.

Wyróżnia się:

- luki - powierzchnie o średnicy od $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ wysokości drzew panujących i powierzchni do 2 arów, powstają przez wycięcie 1 lub 2 drzew,
- małe gniazda, średnicy od $\frac{1}{2}$ do $\frac{3}{4}$ wysokości drzew panujących i powierzchni od 2 do 5 arów,
- średnie gniazda, średnicy od $\frac{3}{4}$ do 1 wysokości drzew panujących i powierzchni od 5 do 9 arów,
- duże gniazda średnicy od 1 do 1,5 wysokości drzew panujących i powierzchni od 10 do 15 arów,
- brzegi drzewostanu, szerokości kilku metrów, ciągnące się wzdłuż odnawianego brzegu,
- smugi, szerokości do 1 wysokości drzew panujących (20-30 m), ciągnące się wzdłuż ściany drzewostanu,
- pasy, szerokości z reguły 1 - 2 wysokości drzew panujących (40 – 60 m), ciągnące się wzdłuż ściany drzewostanu,

- strefy, szerokości powyżej 2 wysokości drzew panujących, przy czym górna granica określona jest przez wielkość oddziału.

Powierzchnie cięć powinny być usytuowane tak, aby wzrastające odnowienie miało jak najlepsze warunki mikroklimatyczne. Stwierdzono, że najkorzystniejsze warunki wzrostu samosiewu występują przy północnej ścianie drzewostanu, a najtrudniejsze – przy południowej ścianie drzewostanu, gdzie odnowienie wystawione jest na najsilniejsze nasłonecznienie w godzinach południowych i brak osłony bocznej. Czas od cięcia obsiewnego do cięcia uprzętającego nazywa się okresem odnowienia. Wyróżnia się następujące okresy odnowienia: krótki – do 10 lat, średni – 11 – 20 lat, długi – 21 – 40 lat i bardzo długi – powyżej 40 lat. Okres odnowienia może dotyczyć całego drzewostanu, wówczas jest to całkowity okres odnowienia, lub jego fragmentu (gniazda, smugi) – wówczas jest to częściowy czas odnowienia. Obowiązujące Zasady Hodowli Lasu (2023) wyróżniają 5 grup i 14 rodzajów rębni. Są to: rębnie zupełne (grupa I), rębnie częściowe (II) i gniazdowe (III), stopniowe (IV) oraz rębnie przerębowa (V). Rębnie zupełne polegają na jednoczesnym wycięciu wszystkich drzew na określonej powierzchni i odnowieniu jej, na ogół w sposób sztuczny. Możliwe jest jednak odnowienie na zrębie gatunków lekkonasiennych samosiewem bocznym, niekiedy z wspomaganie obsiewu poprzez pozostawienie na zrębie dojrzałych drzew, tzw. nasienników. Efektem stosowania tych rębni jest drzewostan równowiekowy.

Rębnie częściowe polegają na stopniowym użytkowaniu drzewostanu cięciami powtarzanymi w ciągu okresu odnowienia. Cięcia częściowe przerzedzają drzewostan w celu umożliwienia uzyskania samosiewu pod jego okapem. Efektem stosowania rębni częściowych jest drzewostan o stosunkowo niewielkim zróżnicowaniu wieku i wysokości.

Rębnie gniazdowe polegają na operowaniu kombinacją cięć częściowych i zupełnych na gniazdach i powierzchniach międzygniazdowych. Kształt gniazd powinien być owalny, wydłużony w kierunku wschód – zachód. Odległość między gniazdami w początkowej fazie cięć musi być co najmniej równa jednej wysokości otaczającego drzewostanu. Rębnie te umożliwiają hodowlę drzewostanów złożonych z gatunków cienioznośnych i światłożądnych, mogą również służyć do przebudowy drzewostanów litych na mieszane. Stosowany jest w nich sztuczny i naturalny sposób odnowienia. Efektem jej stosowania są drzewostany mieszane i zróżnicowane wiekowo.

Rębnie stopniowe łączą w sobie różne typy cięć rębnych i polegają na stopniowym, nierównomiernym w przestrzeni i rozłożonym w czasie użytkowaniu drzewostanów w ciągu długiego okresu odnowienia (co najmniej 30 – letniego) i stosowaniu sztucznego i naturalnego odnowienia. Efektem stosowania rębni stopniowych są drzewostany różnowiekowe, o zróżnicowanej budowie pionowej i poziomej.

Samosiew jest podstawowym sposobem odnowienia w przerębowym sposobie zagospodarowania. Drzewa usuwa się w tym przypadku pojedynczo lub grupowo, a powstałe luki odnawiają się naturalnie lub ewentualnie są uzupełniane w sposób sztuczny. Efektem rębni przerębowej (ciągłej) jest drzewostan różnowiekowy i wielopiętrowy.

4.5. Zalesienia nowych gruntów

Zalesianiem nazywamy zakładanie uprawy leśnej na gruncie nieleśnym. Najczęściej są to odlegujące ziemie rolne, rzadziej nieużytki innego rodzaju. Zalesianie gruntów w Polsce odbywa się w oparciu o przepisy ustawy z 28 września 1991 r., o lasach z późniejszymi zmianami, ustawy z dnia 8 czerwca 2001 o przeznaczaniu gruntów rolnych do zalesień oraz według wskazań Krajowego Programu Zwiększania Lesistości przyjętego w 1995 roku przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej.

Z technicznego i przyrodniczego punktu widzenia w praktyce leśnej stosowane jest zalesianie sadzeniem, siewem, pozostawienie powierzchni do naturalnej sukcesji oraz wykorzystanie już istniejącego odnowienia naturalnego. Alternatywą do wprowadzania upraw leśnych na grunty porolne i nieużytki jest zakładanie plantacji drzew i krzewów szybko rosnących, których podstawowym celem jest wyprodukowanie w możliwie krótkim cyklu dużych ilości surowca dla przemysłu lub energetyki. Pod plantacje mogą być przeznaczane grunty lepszych klas bonitacyjnych (I-IV). Tam, gdzie z powodu ograniczeń środowiskowych uzyskuje się słabe plony rolnicze, nie można również liczyć na uzyskanie wysokich plonów masy drzewnej. Szczegóły dotyczące plantacji Czytelnik może znaleźć w dostępnych na rynku publikacjach.

Zakładanie upraw leśnych na gruntach porolnych powinno być poprzedzone wykonaniem badań glebowych mających na celu ustalenie stopnia ich zasobności. Żyzność podłoża będzie bowiem podstawą do zaplanowania właściwego składu gatunkowego uprawy. Można w tym celu wykorzystać istniejącą na danym terenie gleboznawczą klasyfikację gruntów rolniczych. Tak więc gleby orne VI klasy jakości

można traktować jako bór świeży, gleby V i IV klasy jako bór mieszany świeży, IV – III klasy jako las mieszany oraz III – I klasy jako las liściasty.

Zakładanie upraw leśnych na gruntach porolnych i późniejsza ich pielęgnacja charakteryzują się schematem i zasadami podobnymi do stosowanych na gruntach leśnych. Pierwszym etapem w procesie zalesiania gruntów porolnych sadzeniem lub siewem jest przygotowanie gleby. Na gruntach długo odłogowanych nie można zwykle przyjąć częściowego przygotowania gleby (np. w bruzdy), jak na gruntach leśnych. Złe warunki fizyczne oraz silne zachwaszczenie gleb porolnych wymuszają konieczność zastosowania głębokiej orki pełnej (do 60 cm) pługiem. Orka pełna powinna być uzupełniona włókowaniem, wałowaniem i bronowaniem. Na glebach mniej zachwaszczonych możliwe jest wyoranie bruzd do głębokości 10 – 20 cm i spulchnienie ich dna pogłębiaczem.

Powrót siedliska leśnego na terenie zalesianym, którego gleba różni się właściwościami od gleby leśnej, można przyspieszyć stosując nawożenie rozdrobnioną i składowaną korą sosnową (ok. 500 m³ kory na 1 ha) oraz trocinami z drzew iglastych (ok. 100 m³/ha), po wykonaniu uprawy gleby.

Skład gatunkowy projektowanych upraw uwarunkowany jest przede wszystkim żyznością siedliska. Jego ustalanie odbywa się, jak napisano wyżej, na zasadach podobnych jak przy odnawianiu lasu. Różnica polega na większym zagrożeniu ze strony grzybów patogenicznych, co wymusza pewne ograniczenia w sadzeniu gatunków iglastych, mniej odpornych na te zagrożenia.

Ważną rolę w powrocie siedliska leśnego na tereny porolne odgrywa posadzenie jak największej liczby gatunków pomocniczych (drzew i krzewów) spełniających rolę fitomelioracyjną i biocenotyczną. Wskazane jest również odpowiednie ukształtowanie obrzeży przyszłego drzewostanu, na styku z powierzchnią otwartą, w celu ukształtowania granicy polno-leśnej. W tej strefie sadi się gatunki lasotwórcze w rozluźnionej wieźbie i zwiększa liczbę gatunków owocodajnych i nektarodajnych, np. głogu jednoszyjkowego, gruszy pospolitej, jabłoni dzikiej, jarzębu pospolitego, jałowca pospolitego, lipy drobnolistnej i czereśni ptasiej. W porównaniu do gruntów leśnych baczniejszą uwagę przy zalesianiu zwracamy na cechy sadzonek. Muszą one spełniać wysokie wymagania jakościowe. Zwykle są to sadzonki starsze niż stosowane na grunty leśne. Z uwagi na brak flory grzybowej w gruntach porolnych wskazane jest wykorzystywanie sadzonek mikoryzowanych, zaopatrzonych w grzybnię. Cechy te powodują, że na gruntach porolnych stosuje się mniejsze zagęszczenie

początkowe sadzonek (o 10 – 30%) niż w typowych uprawach leśnych. Forma zmieszania poszczególnych gatunków zależy od bogactwa składu gatunkowego i na glebach ubogich dla gatunków głównych może być wielkokępowe i kępowe, dla gatunków pomocniczych – grupowe, kępowe lub jednostkowe. Na glebach żyzniejszych, przy bogatszym składzie gatunkowym, zmieszanie gatunków głównych może być bardziej mozaikowate - kępowe i drobnokępowe.

Ols

Bór świeży

Odnowienie naturalne sosny

Sadzonki kontenerowe

Przygotowanie gleby w bruzdy pod odnowienie

Zalesienie

Zrąb zupełny z pozostawiona kępą starodrzewu

Rębnia ciągła w drzewostanie jodłowym

Szkody od śniegu

Szkody od przymrozków

Jeleń szlachetny

Zabezpieczanie sadzonek przed zgryzaniem za pomocą repelentu

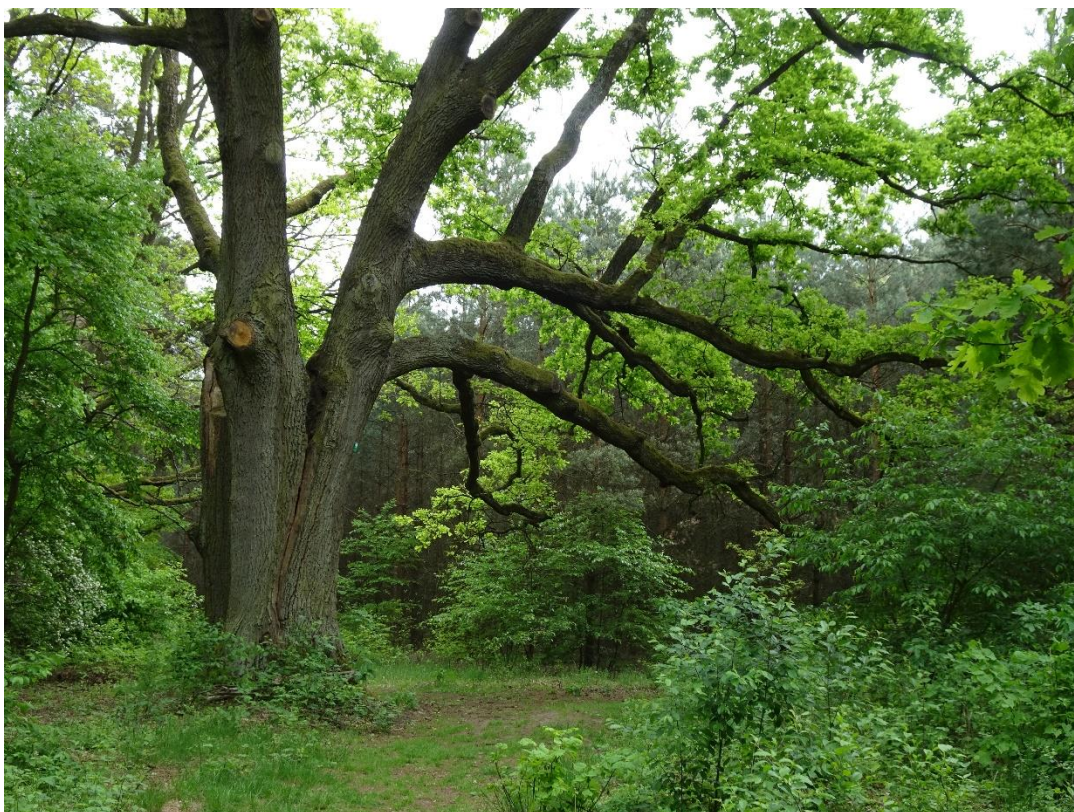
Chrabąszcz majowy – groźny szkodnik upraw leśnych

Brudnica mniszka – szkodnik pierwotny sosny

Obszar Natura 2000

Pomnik przyrody

5. Ochrona lasu

W małych gospodarstwach leśnych na słabych siedliskach nakłady na ochronę lasu powinny być ograniczone do minimum, a podstawowym sposobem ich ograniczania powinny być prawidłowo i terminowo wykonywane zabiegi hodowlane. Jedynie w wypadku bliskiego sąsiedztwa z państwowymi lasami, w których mają miejsce gradacje foliofagów sosny (np. brudnicy, mniszki, boreczników itp. gatunków), część prac związanych z oceną zagrożenia drzewostanów przez szkodliwe owady liściożerne i zabiegami ochronnymi może być wykonana przez pracowników administracji leśnej na koszt nadleśnictwa lub wojewody. Większość prac w zakresie reagowania na szkody, wykonywanych przez właściciela, zwykle ogranicza się do usuwania drzew martwych w ramach tzw. użytków przygodnych. Drzewa te z reguły porażone są przez grzyby korzeniowe i zasiedlone przez szkodniki wtórne.

Czynniki zagrażające stabilności lasu dzieli się zwykle na 3 grupy: abiotyczne (pochodzące od przyrody nieożywionej), biotyczne (pochodzące od żywych organizmów) i antropogeniczne. Często zdarza się, że czynniki te współdziałają ze sobą, powodując choroby łańcuchowe lasu, gdyż jeden czynnik szkodotwórczy obniża zwykle odporność lasu na działanie pozostałych. Poniżej przedstawiono w największym skrócie najbardziej istotne w praktyce grupy czynników szkodotwórczych i metody ograniczania ich oddziaływania. Więcej informacji można znaleźć w literaturze podanej na końcu rozdziału oraz w „Instrukcji ochrony lasu” (2023) dostępnej do pobrania na stronach Lasów Państwowych (www.lasy.gov.pl).

5.1. Wiatr i śnieg

Szkody od wiatru i śniegu są jednymi z najczęściej spotykanych w gospodarstwie leśnym. W ostatnich latach, w obliczu dynamicznych zmian klimatycznych, lasom zagrażają również w dużym stopniu, susze, przymrozki, niekiedy także podtopienia. W największym skrócie można powiedzieć, że najlepszą metodą ochrony lasu przed czynnikami abiotycznymi jest prawidłowa i systematyczna hodowla, zwłaszcza wykonywanie zabiegów pielęgnacyjnych. Najbardziej zagrożone takimi szkodami są bowiem drzewostany niepielęgnowane lub te, w których starano w krótkim czasie nadrobić pielęgnacyjne zaległości. Ochrona przed działaniem tych czynników jest o tyle istotna, że szkody przez nie spowodowane są z reguły pierwszym ogniwem destrukcji lasu i niosą za sobą uaktywnienie chorób grzybowych i gradacji owadów.

Na szkody od śniegu najbardziej narażone są drzewostany młode, w fazie młodnika i tyczkowiny, a na siedliskach żyznych, także później, w fazie drągowiny. Związane jest to z intensywnym wzrostem na wysokość. W fazie tej pień drzewa staje się bardzo smukły i wskutek tego szczególnie podatny na złamanie. Smukłość drzewa najczęściej określa się poprzez stosunek jego wysokości (h) do pierśnicy (d). Wieloletnie doświadczenia wskazują, że najbardziej narażone na złamanie wskutek obciążenia korony śniegiem są drzewa, których współczynnik smukłości $h(m)/d(m)$ przekracza liczbę 100. W wypadku młodników powstałych z sadzenia w luźnej więźbie lub z odnowienia naturalnego, należy je systematycznie pielęgnować i nie dopuszczać do przegęszczenia. Jeśli jednak dojdzie do zaniedbań w tym względzie, cięcia muszą być szczególnie ostrożne. Nie należy przerywać zwarcia koron i tworzyć luk, gdyż szkody wśród smukłych, a zarazem nagle odsłoniętych drzew, mogą być szczególnie dotkliwe. Jeśli cięcia prowadzi się systematycznie, młodnik „hartuje się” stopniowo i prawdopodobieństwo uszkodzenia jest znacznie niższe.

Podatne na uszkodzenia od śniegu są też młodniki, w których pnie drzew zostały uszkodzone (ospałowane) przez zwierzynę. Pień w miejscu uszkodzenia nie jest bowiem prawidłowo ukształtowany i ma zmniejszoną wytrzymałość mechaniczną na złamanie, nawet jeśli jego współczynnik smukłości jest niski. Do profilaktyki przeciw szkodom od śniegu należy więc również zabezpieczanie młodników przed zwierzyną.

Decydującym czynnikiem atmosferycznym, mającym udział w powstawaniu szkód w drzewostanie, jest wiatr. Uszkodzenia od wiatru mają miejsce najczęściej w drzewostanach starszych, od 40 lat wzwyż. Można wśród nich wyróżnić wiatrolomy (kiedy drzewo zostaje złamane na pewnej wysokości) i wiatrowały (kiedy zostaje wyrwane z gleby wraz z korzeniami). Podobnie, jak w wypadku uszkodzeń od śniegu, zagrożenie szkodami od wiatru zależne jest od położenia geograficznego, składu gatunkowego i struktury drzewostanu. Do najsilniej zagrożonych przez wiatr należą obszary Karpat i Sudetów oraz pas nadmorski. Znaczny stopień zagrożenia występuje na Pogórzu oraz na Pomorzu i Mazurach. Na pozostałym obszarze kraju zagrożenie jest stosunkowo niskie. Należy jednak pamiętać, że przy niewłaściwie prowadzonej hodowli zagrożony może być każdy drzewostan, nawet przy średnim nasileniu wiatru.

Mocno zagrożone są drzewostany rosnące na siedliskach wilgotnych, gdzie drzewa wytwarzają płaski system korzeniowy. Dotyczy to zwłaszcza świerka, a w pewnym stopniu pozostałych gatunków iglastych. Podobnie jak w wypadku zagrożenia od śniegu, duże znaczenie w kształtowaniu odporności drzewostanów na

działanie wiatru ma profilaktyka: ukształtowanie odpowiedniego pokroju drzew, w tym niedopuszczenie do powstania nadmiernej smukłości. Największe znaczenie ma tu systematyczne prowadzenie cięć pielęgnacyjnych, zwłaszcza czyszczeń późnych i trzebieży wczesnych. Podobnie, jak w wypadku szkód od śniegu, ryzyko wiatrołomów jest większe w wypadku wcześniejszego ospalowania przez zwierzynę płową. Zabezpieczenie przed szkodami od zwierzyny ma więc i w tym wypadku kluczowe znaczenie.

5.2. Zwierzyna

Najmłodsze fazy wzrostowe drzewostanów - uprawy i młodniki są najbardziej narażone na szkody od zwierzyny. W grupie ssaków roślinożernych największe szkody wyrządzają jeleniowate. Lokalnie duże szkody powoduje w lesie żubr - gatunek będący pod ochroną, bytujący w stanie wolnym. Najważniejsze rodzaje szkód od zwierzyny to:

- zgryzanie pędów i młodych drzew przez: sarny, jelenie, łosie, żubry oraz zające i króliki,
- spalowanie drzew przez jelenie, łosie, żubry,
- osmykiwanie drzew w odnowieniach (wycieranie poroży ze scypułu) przez samce jeleniowatych w okresie wczesnej wiosny,
- wydeptywanie zasiewów i upraw przez jeleniowate,
- wyorywanie i wyjmowanie z upraw sadzonek przez dziki,
- uszkodzenia drzewek przez gryzonie.

Ochrona przed szkodami w uprawach, młodnikach i starszych drzewostanach ze strony zwierząt kopytnych (jeleniowatych) polega na:

- racjonalnym odstrzale zwierzyny kopytnej, głównie jelenia i sarny,
- grodzeniu terenów leśnych płotem wysokości 2,3 m (jeleń) i 1,5 m (sarna),
- zabezpieczaniu pojedynczych drzew,
- stosowaniu repelentów.

Pojedyncze drzewka w uprawie zabezpiecza się przed zgryzaniem metodami mechanicznymi lub chemicznymi. Stosuje się indywidualne osłonki drzew wykonane z tektury lub palikowanie. Pęd główny przed zgryzaniem chroni się przez mocowanie luźnych materiałów włóknistych, takich jak wyczeski lniane i konopne lub specjalnych osłonek.

Repelenty zabezpieczające młode drzewka przed zgryzaniem należy stosować w ochronie wszystkich upraw najbardziej narażonych na szkody, zwłaszcza upraw

bieżących i zeszłorocznych. Sosnę, świerk, jodłę i inne iglaste należy zabezpieczać przez smarowanie wierzchołkowej części pędu głównego. Gatunki liściaste zabezpiecza się przez smarowanie całego pędu głównego. Ochrona mechaniczna przed spalowaniem w młodnikach polega na zaginaniu gałęzi w dół (świerk) lub w górę (sosna) i podwiązywaniu ich do pnia, stosowaniu specjalnych osłon zakładanych na zagrożone międzyokółki.

Chemiczna ochrona przed spalowaniem polega na zabezpieczaniu tylko zagrożonych fragmentów strzał, ograniczając się do drzew przyszłościowych (w 7–10-letnim młodniku sosnowym jest to ok. 3–4 tys. drzew/ha). Jest to jednak zabieg kosztowny i pracochłonny. Szczegóły metod ochrony przed zwierzyną można znaleźć w podręcznikach wymienionych w spisie literatury oraz w obowiązującej w Lasach Państwowych „Instrukcji ochrony lasu” (2023).

Problem szkód ze strony gryzoni i zwierzyny jest bardzo złożony. Zmniejszaniu rozmiaru szkód ze strony zwierząt łownych sprzyja prawidłowa gospodarka łowiecka.

5.3. Grzyby

Choroby grzybowe rozwijające się na nasionach, siewkach i sadzonkach różnych gatunków drzew leśnych mają bezpośredni związek z przebiegiem warunków atmosferycznych w sezonie wegetacyjnym. Rozwój patogenów grzybowych i tzw. patogenów słabości, szczególnie w początkowym okresie wzrostu rośliny skorelowany jest z wieloma czynnikami abiotycznymi - nadmiarem wilgoci, suszą i wysuszającymi wiatrami, wysokimi temperaturami, chłodami i mrozami oraz z toksycznym oddziaływaniem czynników zanieczyszczenia środowiska. Ważną rolę pełnią tu również szkodliwe owady i pajęczaki. Powstają kompleksy chorobowe, w których trudno wskazać pierwotną przyczynę szkód, wskazać właściwe środki zaradcze i ratownicze.

W zalesieniach na gruntach porolnych sosną i świerkiem głównymi grzybami są patogeny korzeni – korzeniowiec wieloletni (*Heterobasidion annosum*), powodujący chorobę o nazwie huba korzeni, oraz opieńka ciemna (*Almillaria obscura*) powodująca opieńkową zgniliznę korzeni. Zagadnienia ochrony lasu przed chorobami grzybowymi przedstawione są Instrukcji ochrony lasu (2023) i w publikacjach wymienionych w spisie.

Warto podkreślić, że podstawową zasadą skutecznego postępowania ochronnego przed grzybami jest właściwe stosowanie profilaktyki. Zarówno w odnowieniach jak i przy zalesieniach gleb porolnych na gruntach prywatnych, szczególną uwagę należy zwracać na staranne sadzenie drzewek, unikając uszkodzania i podwijania korzeni.

5.4. Owady

Owady stanowią najliczniejszą grupę szkodników pod względem liczby gatunków i to w każdej fazie rozwojowej drzewostanu. Tylko niewiele z nich jest związanych z jednym żywicielem. Znacznie więcej gatunków preferuje bazę żerowo – lęgową złożoną z kilku, a nawet kilkudziesięciu gatunków roślin. Szczegóły, dotyczące listy występujących szkodników, metod prognozowania ich występowania oraz zwalczania, łącznie z bogatym materiałem ilustracyjnym można znaleźć w wielu dostępnych na rynku poradnikach z zakresu ochrony lasu oraz instrukcjach, których część z nich wymieniono w spisie literatury. Podstawę skutecznej ochrony ekosystemów leśnych przed szkodliwymi owadami stanowią w Polsce środki chemiczne (pestycydy), które charakteryzują się szybkim i skutecznym działaniem. W praktyce ochrony lasu środki ochrony roślin są stosowane zgodnie z obowiązującymi przepisami oraz Zasadami Dobrej Praktyki Ochrony Roślin. Zabiegi ochrony lasu wykonuje się na podstawie oceny aktualnego nasilenia występowania chorób i szkodników. Stosuje się wyłącznie pestycydy wymienione w aktualnym rejestrze środków ochrony roślin dopuszczonych do obrotu zezwoleniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz zgodnie z etykietą–instrukcją, która jest źródłem informacji niezbędnej do prawidłowego oraz bezpiecznego stosowania środków ochrony roślin.

Szczegółowe informacje dotyczące zakresu stosowania poszczególnych środków ochrony roślin wraz z ich etykietami–instrukcjami można znaleźć na stronie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl) oraz w interaktywnej wyszukiwarce zakresu stosowania środków ochrony roślin dostępnej na stronie internetowej:

(<http://www.minrol.gov.pl/pol/Informacjebranzowe/wyszukiwarka-srodkow-ochrony-roslin>)

Ponadto każdego roku Instytut Badawczy Leśnictwa, na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych, przygotowuje „Wykaz środków ochrony lasu oraz

produktów do rozkładu pni drzew leśnych zalecanych do stosowania w leśnictwie w bieżącym roku”.

Opracowanie dostępne jest na stronie internetowej:

http://www.lasy.gov.pl/dokumenty/gospodarka-lesna/ochrona_lasu/srodki-ochrony-roslin

Warto podkreślić, że szczególną rolę w ochronie ekosystemów leśnych odgrywają ptaki, których pokarmem są głównie owady i gryzonie. Szybka przemiana materii ptaków powoduje, że muszą one pobierać znaczne ilości pokarmu, stąd skutecznie likwidują szkodliwe gryzonie i owady. Ptaki drapieżne bytujące w lasach to np. orły, myszołowy, jastrzębie i sokoły. Wszystkie są prawnie chronione. Bardzo ważną rolę gospodarczą w ekosystemach leśnych odgrywają również sowy (prawnie chronione). Duży procent ich diety stanowią małe gryzonie. Mniejsze gatunki ptaków są oczywiście nieocenionymi sprzymierzeńcami w ochronie przed owadami.

Możliwych jest wiele działań, służących ochronie ptaków, jak:

- zaopatrywanie w karmę w okresie zimowym,
- zakładanie remiz, jako miejsc gniazdowania ptaków,
- wywieszanie sztucznych gniazd i budek lęgowych,
- umieszczanie pojników dla ptaków i ochrona małych zbiorników wodnych,
- ustawianie na zrębach, uprawach lub polanach tyczek z poprzeczką (tzw. czatowni), z których ptaki drapieżne wypatrują i atakują swoje ofiary.

5.5. Pożary

Zdecydowana większość pożarów lasu w Polsce powstaje w okresie od marca do września włącznie. Warunki meteorologiczne w danym roku decydują, czy nasilenie występowania pożarów przypada na miesiące wczesnowiosenne, czy na okres suszy letniej od sierpnia do września. W ochronie lasu przed pożarami wykorzystywane są zasady minimalizujące potencjalne zagrożenie pożarowe w przyszłości. Celowi temu służą działania hodowlane - dobór odpowiedniego składu przyszłego drzewostanu, przebudowa drzewostanów - zwiększanie ilości gatunków liściastych, wykonywanie pasów biologicznych, kształtowanie stref ekotonowych polno-leśnych i łąkowo-leśnych, złożonych z krzewów liściastych. Szczegóły dotyczące zabezpieczenia przeciwpożarowego lasów oraz zagospodarowania pożarzysk znajdują się w obowiązującej w Lasach Państwowych Instrukcji Ochrony Przeciwpożarowej Lasu (2020). Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 22 marca 2006 r. w sprawie

szczegółowych zasad zabezpieczenia przeciwpożarowego lasów (Dz.U. z 2022 r. poz.1065), wydane na podstawie art. 9 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U z 2024 r. poz. 530) reguluje zasady zabezpieczania lasów wszystkich klas wieku i form własności przed pożarami.

Konsekwentna ochrona lasu na każdym etapie życia (rozwoju) drzewostanu jest podstawą racjonalnej gospodarki leśnej. Wszelkie zaniedbania w tym zakresie, szczególnie w młodszych drzewostanach, mogą być przyczyną uaktywnienia się silnych procesów chorobowych w późniejszym okresie ich życia, i co za tym idzie, znacznego wzrostu kosztów gospodarowania w takich drzewostanach lub, w skrajnych przypadkach, jego całkowitej nieopłacalności.

6. Ochrona przyrody w lasach prywatnych

W lasach prywatnych w Polsce występują wszystkie formy ochrony przyrody uregulowane w przepisach ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.), dalej jako: ustawa o ochronie przyrody. Należą do nich w szczególności:

- 1) parki narodowe;
- 2) rezerваты przyrody;
- 3) parki krajobrazowe;
- 4) obszary chronionego krajobrazu;
- 5) obszary Natura 2000;
- 6) pomniki przyrody;
- 7) stanowiska dokumentacyjne;
- 8) użytki ekologiczne;
- 9) zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;
- 10) ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Duże znaczenie w kontekście wskazanych form ochrony przyrody mają działania podejmowane na obszarach Natura 2000, które oznaczają obszary specjalnej ochrony ptaków, specjalne obszary ochrony siedlisk lub obszary mające znaczenie dla Wspólnoty, utworzone w celu ochrony populacji dziko występujących ptaków lub siedlisk przyrodniczych lub gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty. W Europie do tej pory do sieci Natura 2000 włączono wiele obszarów, obejmujących około 18% powierzchni obszarów lądowych Europy, w tym lasów, oraz istotnych obszarów morskich. Tak duża powierzchnia objęta ochroną determinuje zasady zachowania się na tym konfliktogennym terytorium. Na obszarach Natura 2000, z zastrzeżeniem terenów wchodzących w skład parków narodowych i rezerwatów przyrody, nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz m.in. działalność gospodarcza, rolna, leśna i łowiecka, jeżeli nie oddziałuje znacząco negatywnie na cele ochrony obszaru Natura 2000. Ludzie często kojarzą ochronę przyrody ze ścisłymi rezerwatami przyrody, w których działalność człowieka jest systematycznie eliminowana. W przypadku sieci Natura 2000 istnieje odmienne podejście, zgodnie z którym człowiek stanowi integralną część przyrody oraz że człowiek i przyroda funkcjonują najlepiej na zasadach partnerstwa. Wyznaczenie obszaru Natura 2000 nie oznacza więc, że przerwana musi zostać wszelka działalność

gospodarcza. Zakres prowadzonych działań w ramach gospodarki leśnej determinują jedynie na tych obszarach plany zadań ochronnych lub plany ochrony dla obszarów Natura 2000. W szczególności plany te identyfikują istniejące i potencjalne zagrożenia dla zachowania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk będących przedmiotami ochrony, określenie działań ochronnych ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich wykonanie i obszarów ich wdrażania, a także wskazania do zmian w istniejących studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, planach zagospodarowania przestrzennego województw, jeżeli są niezbędne dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000.

Oprócz Natury 2000 szczególną uwagę należy zwrócić uwagę na ochronę gatunkową ptaków, zwierząt i roślin. Prace leśne, zwłaszcza te naruszające siedliska i gniazda ptaków, są zagrożeniem dla wielu gatunków. Wszystkie ptaki lęgowe na terenach leśnych, w tym w lasach prywatnych, są objęte ochroną na mocy przepisów ww. ustawy o ochronie przyrody, zakazującej m.in. niszczenia ich siedlisk i gniazd. Stosowanie sankcji za naruszenia obowiązujących przepisów stanowi dodatkowe zabezpieczenie dla tych cennych gatunków.

W reżimie przepisów ustawy o ochronie przyrody wyznacza się strefy ochrony ostoi, miejsc rozrodu lub regularnego przebywania. W tych strefach, bez zezwolenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska, zabrania się:

- przebywania osób postronnych,
- wycinania drzew lub krzewów,
- dokonywania zmian stosunków wodnych,
- wznoszenia obiektów, urządzeń i instalacji.

Oznacza to praktyczne wyłączenie z pozyskiwania drewna strefy ochrony całorocznej w promieniu do 100–200 m od gniazda, zależnie od gatunku, na czas trwania strefy, oraz strefy ochrony okresowej w promieniu do 500 m od gniazda w okresie lęgowym.

Poza wskazanymi formami ochrony przyrody należy zwrócić uwagę na działania związane ze zwiększeniem bioróżnorodności lasów prywatnych, w ramach ostatnich działań podejmowanych za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

W ramach tych działań wspierane są m.in. inwestycje polegające na:

- 1) przebudowie składu gatunkowego drzewostanu przez:
 - a) wprowadzenie drugiego piętra w drzewostanie, w którym średni wiek gatunku panującego w drzewostanie wynosi od 30 do 50 lat, lub
 - b) dolesianie luk w drzewostanie, w którym średni wiek gatunku panującego w drzewostanie wynosi od 21 do 60 lat, lub odnowienie drzewostanu uszkodzonego, lub
- 2) zróżnicowaniu struktury drzewostanu, w którym średni wiek gatunku panującego w drzewostanie wynosi od 30 do 60 lat, przez wprowadzenie podszytu rozumianego jako dolna warstwa w drzewostanie, złożona z gatunków drzewiastych i krzewiastych, chroniących i uaktywniających glebę, lub
- 3) założeniu remizy rozumianej jako obszar, na którym są wprowadzane gatunki lub rodzaje drzew lub krzewów o dużym znaczeniu biocenotycznym w drzewostanie, w którym średni wiek gatunku panującego w drzewostanie wynosi od 30 do 60 lat, przy czym remiza powinna być ogrodzona oraz mieć powierzchnię 10 arów, lub
- 4) założeniu strefy ekotonowej rozumianej jako obszar, na którym są wprowadzane gatunki lub rodzaje drzew lub krzewów w pasie drzewostanu graniczącym z terenem otwartym, w którym średni wiek gatunku panującego w drzewostanie wynosi od 11 do 30 lat, lub
- 5) wykonywaniu cięć pielęgnacyjnych w drzewostanie, w którym średni wiek gatunku panującego w drzewostanie wynosi od 11 do 30 lat, polegającym na jego rozluźnieniu przez usunięcie drzew niepożądanych.
- 6) w zakresie inwestycji polegających na wprowadzaniu nowych nasadzeń wspierana jest ich ewentualna ochrona przed zniszczeniami.

Obecnie lasy prywatne często porastają tereny, które pierwotnie były wykorzystywane rolniczo np. pola i łąki. Grunty rolnicze, które nie są przeznaczone pod las, służą celom produkcji rolnej, zarówno roślinnej, jak i zwierzęcej. Jednak często z powodu utrudnień związanych z utrzymaniem odpowiedniego stanu zagospodarowania gruntów słabszej jakości, szczególnie w warunkach ograniczonej opłacalności produkcji dochodzi do sytuacji kiedy właściciel gruntu zastanawia się nad zmianą jego przeznaczenia. Aby właściciele tych gruntów mogli zmienić ich przeznaczenie na cele leśne, muszą podjąć trud i ponieść znaczne koszty związane z dokonaniem zmian w danych objętych ewidencją gruntów i budynków, w reżimie przepisów ustawy Prawo geodezyjne i kartograficzne. W obecnej sytuacji prawnej

stosunkowo niewielu właścicieli decyduje się na przekształcania swoich gruntów rolnych na cele leśne, ze względu na wysoką wartość gruntów rolnych, niższe dopłaty leśne, jak również konieczność zachowania celów ochrony przyrody. Niemniej jednak większość właścicieli lasów prywatnych właściwie identyfikuje potrzebę ochrony drzewostanów zarówno na ich działkach, jak i w szerszym ujęciu całych kompleksów czy też obszarów chronionych. Z punktu widzenia ochrony przyrody powstające powierzchnie po rębniach a następnie odnowienia stanowią urozmaicenie przyrodnicze i krajobrazowe.

Ochrona przyrody w lasach prywatnych musi się wiązać z kwestią zmian w prowadzeniu gospodarki leśnej. Żeby te działania były aktywnie realizowane przez właścicieli lasów prywatnych muszą być zapewnione stosowne rekompensaty dla tych właścicieli za działania związane z ochroną przyrody. Zakładając, że na danym obszarze występują naprawdę rzadkie i cenne siedliska przyrodnicze, to nie do końca wiadomym jest, dlaczego te informacje ujawniane są dopiero na etapie tworzenia UPUL. Co generuje kierunek ograniczenia użytkowania, deprecjonując działania nadzorcze i interesy właścicieli lasów prywatnych. Wydaje się, że zasadnym byłoby aby w trakcie tworzenia planów zadań ochronnych obszarów chronionych porozumieć się z właścicielami oferując rekompensaty za brak użytkowania, lub odkup takich gruntów.

Reasumując, ze względu na zmiany społeczne i gospodarcze duża część społeczeństwa pragnie mieć wpływ na kreowaną rzeczywistość. Ludzie zaczynają się interesować i brać sprawy we własne ręce, wzrasta świadomość społeczna. Różne media społecznościowe umożliwiają bardzo szybki przepływ różnych treści w tym dotyczących właśnie ochrony przyrody. To ogólnie pożądane i dobre zmiany. Jednakże trzeba mieć też na uwadze, że w tak wielu aspektach życia społecznego anonimowi ludzie i quasi-autorytety mogą swobodnie kreować opinię publiczną nie posiadając przy tym niezbędnej wiedzy czy wykształcenia. Wiele ich działań opiera się na uczuciach i wrażeniach a nie na rzetelnej wiedzy naukowej, głosach rozsądku czy nawet w poszanowaniu prawa i wolności.

7. Urządzeniowe i ekonomiczne aspekty gospodarowania w lasach prywatnych

Lasy niezależnie od formy własności świadczą liczne usługi ekosystemowe, a ich potencjał i zapotrzebowanie na nie jest zróżnicowane. Dla większości osób nie ma większego znaczenia forma własności lasów, w których chcieliby takie usługi realizować, co może powodować liczne konflikty. Tak istotny wpływ lasów na warunki życia ludzi sprawia, że społeczeństwa są zainteresowane ich stanem, a to powoduje iż coraz większego znaczenia nabiera aktualność dokumentacji urządzeniowej dla lasów niepaństwowych. Ponadto coraz liczniejsze i pojawiające się z coraz większą intensywnością zaburzenia powodują, że utrzymanie trwałości lasów (w dłuższej perspektywie) staje się kluczowym zadaniem stawianym przed właścicielami lasów i nadzorującymi je. Stąd też lasy prywatne budzą coraz większe zainteresowanie w różnych środowiskach. Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. 2024 r. poz. 530), dalej jako: uls, gospodarkę leśną w lasach nie stanowiących własności Skarbu Państwa prowadzi się w oparciu o uproszczone plany urządzenia lasu lub decyzji starosty podjętej na podstawie inwentaryzacji stanu lasu. Dla lasów rozdrobnionych o powierzchni do 10 ha sporządza się inwentaryzację stanu lasu (art. 19 uls). Dla pozostałych lasów sporządza się uproszczone plany urządzenia lasu. Uproszczone plany urządzenia lasu sporządza się dla zwartych kompleksów leśnych w myśl przepisów rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 12 listopada 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu (Dz.U. poz. 1302). Opracowywanie uproszczonego planu urządzenia lasu i inwentaryzacji stanu lasu (zwanych też dokumentacją urządzeniową) dla gruntów będących własnością osób fizycznych zleca starosta raz na 10 lat na swój koszt, w pozostałych przypadkach dokumentacja urządzeniowa sporządzana jest na koszt właściciela lasu.

Uproszczony plan urządzenia lasu obejmuje lasy prywatne jednej lub kilku wsi. W planie takim podany jest opis lasu, który umożliwia śledzenie zmian zachodzących w lasach i zaprojektowanie czynności gospodarczych. Wykonanie tych czynności jest niezbędne z punktu widzenia zachowania lasów. Projekt uproszczonego planu urządzenia lasu wystawia się w siedzibie urzędu gminy, o czym zarząd gminy informuje pisemnie właścicieli lasu. Właściciel lasu ma prawo wnieść uwagi do ustaleń tego planu. Uproszczony plan urządzenia lasu zatwierdza starosta, po uzyskaniu opinii właściwego

terytorialnie nadleśniczego (w terminie 30 dni). Starosta, wykonujący zadania z zakresu administracji rządowej, sprawuje nadzór nad wykonaniem zatwierdzonych uproszczonych planów urządzenia lasu nie stanowiących własności Skarbu Państwa. Ustawa nie podaje kto zatwierdza inwentaryzację stanu lasu. W takiej sytuacji to zlecniodawcy (staroście) powinno zależeć na właściwym wykonaniu tych prac i odpowiednim potwierdzeniu prawidłowości ich wykonania. Po zatwierdzeniu uproszczonego planu urządzenia lasu przez starostę, właściciel lasu otrzymuje na piśmie wykaz zadań (czynności gospodarczych) jakie ma wykonać w swoim lesie oraz wielkość dopuszczalnej miąższości drewna (w m³) możliwej do wycięcia.

Jeżeli zgodnie z art. 24 uls właściciel lasu niestanowiącego własności Skarbu Państwa nie wykonuje obowiązków określonych w art. 13 albo nie wykonuje zadań zawartych w uproszczonym planie urządzenia lasu lub decyzji, o której mowa w art. 19 ust. 3, w szczególności w zakresie:

1. ponownego wprowadzenia roślinności leśnej (upraw leśnych),
 2. przebudowy drzewostanu,
 3. pielęgnowania i ochrony lasu, w tym:
 4. usuwania drzew opianowanych przez organizmy szkodliwe, a także złomów i wywrotów,
 5. zabiegów pielęgnacyjnych roślinności leśnej (upraw leśnych) w wieku do 10 lat,
 6. zabiegów w zakresie ochrony przeciwpożarowej
- starosta nakazuje wykonanie tych obowiązków i zadań w drodze decyzji.

Należy więc domniemywać, iż wszystkie projektowane zabiegi gospodarcze są obowiązkowe, dlatego też w dokumentacji urządzeniowej rezygnuje się z ich podziału na zalecane i obowiązkowe. Zadania te powinny być przez właściciela wykonane dobrowolnie. W przypadku ich niewykonania, starosta lub w jego imieniu nadleśniczy w trybie administracyjnym może wyegzekwować ich wykonanie. Tak, więc istnienie aktualnej dokumentacji urządzeniowej jest w interesie wszystkich stron dla wszystkich lasów niepaństwowych, zarówno właścicieli tych lasów, gmin pobierających podatki, jak i nadzorujących gospodarkę leśną.

Kolejnym istotnym elementem zarządzania lasami niepaństwowymi jest wykonywana dla celów wnioskowania o lasach całej Polski Wielkoobszarowej Inwentaryzacji Stanu Lasu (WISL) w oparciu, o którą prowadzony jest monitoring na sieci stałych powierzchni próbnych.

Dane z dokumentacji urządzeniowej opisujące lasy, z wyłączeniem informacji o ich właścicielach, udostępniane są za pomocą portalu internetowego jakim jest Bank danych o lasach (BDL). Głównym celem Banku danych o lasach jest dostarczanie informacji o gospodarce leśnej, stanie lasu oraz zmian stanu w lasach wszystkich form własności. Portal dostępny jest również w wersji mBDL, co umożliwia korzystanie z niego na urządzeniach przenośnych, powszechnie dostępnych smartfonach. Informacje zgromadzone w BDL oparte o aktualne opracowania urządzeniowe mogą być pomocą zarówno dla właścicieli lasów jak i innych interesariuszy.

Wprowadzenie Banku Danych o Lasach wspomogło zarówno prowadzenie nadzoru nad gospodarką leśną w lasach prywatnych, ale także uzyskanie wsparcia finansowego m.in. ze względu na szerszy dostęp do informacji o lasach. W BDL (dzięki wsparciu Lasów Państwowych) udostępniono aplikację skierowaną do wykonawców Uproszczonych Planów Urządzania Lasu (UPUL) oraz do jednostek sprawujących nadzór nad lasami prywatnymi. Ponadto wprowadzono instrumenty finansowe umożliwiające uzyskanie dofinansowania do sporządzenia UPUL, a właściciele lasów prywatnych mają możliwość uzyskania wsparcia finansowego na zróżnicowanie składu gatunkowego istniejących drzewostanów oraz wykonanie niezbędnych cięć pielęgnacyjnych.

8. Możliwości wsparcia lasów prywatnych

Finansowanie lasów prywatnych ze środków Unii Europejskiej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej zmienia się na ich korzyść w każdej perspektywie finansowej. Chociaż większość budżetu programu WPR dla Polski na lata 2023 – 2027, obejmującego ponad 25 mld euro, jest związana bezpośrednio z rolnictwem, to na inwestycje leśno – zadrzewieniowe przeznaczono łącznie ok. 36 mln euro, a więc niebagatelną kwotę. Planowane działania są dostosowywane zgodnie ze zgłaszanym zapotrzebowaniem przez interesariuszy.

Na poziomie krajowym szczegółowe warunki przyznawania poszczególnych płatności określone są przede wszystkim w ustawie z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 i w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 kwietnia 2023 r., zwanym rozporządzeniem leśno-zadrzewieniowym. Obecny program podkreśla rolę lasów w łagodzeniu zmian klimatu i zachowaniu oraz zwiększeniu różnorodności biologicznej środowiska naturalnego. Działania objęte programem wpisują się w unijną strategię na rzecz bioróżnorodności 2030, nową strategię leśną UE 2030, a szerzej – w założenia Europejskiego Zielonego Ładu. Będą także służyły realizacji głównego celu założonego w Krajowym programie zwiększania lesistości (KPZL), czyli zwiększenia lesistości Polski do 33% w roku 2050.

W obecnej edycji planu strategicznego wachlarz działań z zakresu leśnictwa i zadrzewień, za realizację których można ubiegać się o dopłaty, jest szerszy niż w poprzedniej edycji (Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020) i obejmuje: zwiększanie bioróżnorodności lasów prywatnych w wieku 11–60 lat, zalesianie gruntów rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa, tworzenie zadrzewień śródpolnych, zakładanie systemów rolno-leśnych oraz premie z tytułu zalesień, zadrzewień i systemów rolno-leśnych. Zakładanie systemów rolno-leśnych to nowy rodzaj działania, niewdrażany dotychczas w naszym kraju w ramach WPR.

Warto podkreślić kilka korzystnych zmian w programie, w stosunku do poprzedniej edycji. To przede wszystkim zwiększenie stawek pomocy średnio o ok. 75%, w tym zwiększenie o ok. 125% stawek dotyczących cięć pielęgnacyjnych, rozszerzenie katalogu beneficjentów o wspólnoty gruntowe, wydłużenie wieku drzewostanu kwalifikującego się do cięć pielęgnacyjnych do 30 lat, rozszerzenie wsparcia inwestycji o zakładanie ekotonów leśnych na granicy lasu z terenem otwartym oraz wzrost maksymalnej powierzchni objętej dopłatami – z 40 ha w całym okresie

programowania do 40 ha/rok, czyli 200 ha w całym okresie 2023-2027. Przyjrzyjmy się zasadom wsparcia poszczególnych działań. Dodajmy, że szczegóły: wykazy niezbędnych dokumentów przy składaniu wniosków o dopłaty, wysokości stawek i warunki ich zróżnicowania, terminy składania niezbędnych oświadczeń i wypłat wsparcia itp., znajdują się m. in. w wymienionych wyżej dokumentach prawnych oraz w opracowaniu Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, na podstawie którego przygotowano niniejszy tekst.

8.1. Zalesienia gruntów rolnych

Działanie to dotyczy gruntów niskich klas bonitacji lub wyłączonych z produkcji rolnej, w tym sadow, przeznaczonych do zalesienia w dokumentach planistycznych danej gminy. Skierowane jest do rolników i terytorialnych jednostek samorządowych, przy czym w ich przypadku pomoc obejmuje jedynie założenie zalesień. Warto dodać, że powinny to być grunty położone poza obszarami chronionymi, chyba że planowane zalesienie nie jest sprzeczne z planami ochrony albo planami zadań ochronnych tych obszarów. Powierzchnia przeznaczona do zalesienia powinna wynosić przynajmniej 0,1 ha i mieć szerokość większą niż 20 m, o ile nie przylega do istniejącego już lasu. W ramach tej interwencji można też ubiegać się o dopłaty do gruntów, na których las pojawił się naturalnie, w wyniku sukcesji, przy czym średni wiek drzew i krzewów na nich występujących nie może przekraczać 30 lat. Wsparcie zalesień obejmuje trzy formy: jednorazową płatność na zalesienie i ewentualne poprawki, w tym również zabezpieczenie sadzonek przed szkodami od zwierzyny (ogrodzenie, zabezpieczanie sadzonek repelentami, osłonkami lub wełną owczą) (1); premię pielęgnacyjną z tytułu wykonywania zabiegów takich jak wykaszanie chwastów i wykonywanie czyszczeń wczesnych w okresie do 5 lat od posadzenia (2) i tzw. premię zalesieniową rekompensującą dochód utracony w wyniku podjętego zobowiązania. Premia ta wypłacana jest przez 5 lat w odniesieniu do gruntów z sukcesją naturalną i do 12 lat w przypadku zalesień. Jeśli w kompleksie gruntów przeznaczonych do zalesienia znajdują się elementy krajobrazu, gdzie zalesienie nie będzie wykonywane, to niektóre z nich również można wliczyć do powierzchni objętej premią zalesieniową lub pielęgnacyjną. Są to na przykład: rowy, drogi dojazdowe, żywopłoty, zadrzewienia do szerokości 2 m, pasy przeciwpożarowe czy niewielkie oczka wodne o łącznej powierzchni do 100 m².

Do wniosku o przyznanie wsparcia na zalesienie lub do wniosku o przyznanie pierwszej premii pielęgnacyjnej i pierwszej premii zalesieniowej dołącza się plan zalesień – wniosek o jego wykonanie składa się do miejscowego nadleśnictwa wraz z niezbędnymi dokumentami (szczegóły we wspomnianych wyżej materiałach i dokumentach prawnych), a opracowanie planu jest bezpłatne. Wymaga dodatkowo lustracji terenowej przez leśnika. Plan sporządza się w wersji papierowej i elektronicznej, opatrzonej kwalifikowanym podpisem elektronicznym, ale zalecane jest wydrukowanie wersji papierowej dla rolnika. Plan zalesienia zawiera m.in. informacje dotyczące: składu gatunkowego zalesień, terminu, metody sadzenia i zagęszczenia początkowego uprawy, a także formy zmieszania gatunków drzew i krzewów. W składzie gatunkowym uprawy uwzględnia się jedynie gatunki rodzime (określone w załączniku 1 rozporządzenia leśno-zadrzewieniowego), przy czym co najmniej 51% powinny stanowić drzewa i krzewy liściaste (o ile pozwolą na to warunki siedliskowe) lub minimalnie trzy różne gatunki, o udziale co najmniej 10% w przypadku najmniej licznych z nich. W planie zalesienia znajduje się opis sposobu zabezpieczenia przed zwierzyną, uwzględniający lokalny stopień zagrożenia. Warto dodać, że najpóźniej w piątym roku od założenia uprawy dokonywana jest ocena udatności upraw.

8.2. Zakładanie zadrzewień i systemów rolno-leśnych

Wsparcie na zakładanie zadrzewień śródpolnych skierowane jest do rolników - osób fizycznych lub prawnych, jak również do jednostek terytorialnych będących właścicielami gruntów rolnych. Jednostkom tym nie jest jednak przyznawana 5-letnia premia z tytułu pielęgnacji zadrzewienia i utraconego dochodu z działalności rolniczej. Powierzchnia objęta wsparciem na zadrzewienie musi mieścić się w przedziale 0,1 – 0,5 ha i mieć szerokość do 20 m, przy czym przyjęto, że w przypadku zadrzewienia jednorzędowego jego szerokość wynosi 4 m. Wsparcie na zadrzewienia udzielane jest jednemu beneficjentowi do powierzchni nie większej niż 40 ha na rok i obejmuje dwie formy: wypłatę w pierwszym roku wykonania zadrzewienia rekompensującą koszty założenia i ochrony sadzonek przed zwierzyną (z wykluczeniem ogrodzenia zadrzewienia) oraz pięcioletnią premię z tytułu poniesionych kosztów utrzymania i pielęgnacji zadrzewienia. Zadrzewienie zakładane jest jesienią w roku składania wniosków lub najpóźniej do 1 czerwca roku następnego. Wsparcie jest przyznawane na zadrzewienia założone wyłącznie z rodzimych gatunków drzew

i krzewów. Wymagane jest zastosowanie co najmniej trzech różnych gatunków i 90% gatunków liściastych. Do nasadzeń zaleca się stosowanie dwuletnich i starszych sadzonek, z zakrytym systemem korzeniowym, najlepiej mykoryzowanych. Polecane zagęszczenie początkowe to 1500 – 2500 szt./ha, a ochrona sadzonek jest obligatoryjna przez minimum 5 lat od posadzenia w przypadku indywidualnej ochrony siatką lub minimum 3 lata w przypadku pozostałych form zabezpieczenia (osłonki, paliki, repelenty, owcza wełna). Na pielęgnację i utrzymanie zadrzewienia rolnik może otrzymać pięcioletnią premię w wysokości 2494 zł/ha/rok (premia obejmuje również zadrzewienia wykonane w okresie 2014 – 2020. Beneficjent zobowiązany jest prowadzić rejestr zabiegów pielęgnacyjnych, którego wzór rejestru został określony w załączniku nr 6 do rozporządzenia leśno-zadrzewieniowego.

Wsparcie na zakładanie systemów rolno – leśnych skierowane jest do rolników (osób fizycznych lub prawnych). Działanie polega na założeniu systemu rolno-leśnego, w którym rzędy drzew tworzą barierę chroniącą rośliny uprawne przed wiatrem i zapewniają stabilność produkcji. System rolno – leśny przyczynia się do redukcji emisji gazów cieplarnianych oraz zwiększania zawartości materii organicznej w glebie, dostarcza pożytku i miejsc gniazdowania dla zapylaczy oraz innych zwierząt. System rolno-leśny może być zakładany na gruntach ornych lub trwałych użytkach zielonych. Wsparciem objęte są obszary o wielkości co najmniej 0,1 ha i, w przypadku jednego beneficjenta, nie większej niż 40 ha na rok. Nasadzenie drzew lub krzewów powinno być przeprowadzone w formie jednego lub dwóch rzędów o łącznej szerokości co najmniej 10 m i nie więcej niż 30 m. Przyjęto, że szerokość jednego rzędu ma wynosić 4 m, a w przypadku dwurzędowego pasa – od 4 do 7 m. Na trwałych użytkach zielonych nasadzenia mogą również przyjmować formę rozproszoną. Wsparcie na zakładanie systemów rolno-leśnych obejmuje wypłatę w pierwszym roku za wykonanie systemu rolno-leśnego i ochrony przed zwierzyną posadzonych drzew i krzewów oraz premię wypłacaną przez 5 lat z tytułu poniesionych kosztów utrzymania i pielęgnacji. Dodatkowo, do gruntów, na których został założony system rolno-leśny, rolnikom mogą nadal przysługiwać płatności bezpośrednie. Przy doborze drzew i krzewów w systemie rolno – leśnym wymagane jest stosowanie co najmniej 3 różnych gatunków drzew lub krzewów o udziale najmniej liczego z nich przynajmniej 10% i powyżej 50% gatunków liściastych. Sadzi się sadzonki w wieku 2 lat i większym, z zakrytym systemem korzeniowym lub mykoryzowane, w zagęszczeniu początkowym od 150 do

250 szt./ha. Posadzone drzewa i krzewy powinny być indywidualnie chronione przed zwierzyną przez minimum 3 lata.

Na pielęgnację i utrzymanie systemu rolno-leśnego przewidziano płatności w wysokości 300 zł/ha/rok przez 5 lat od założenia. Płatność ta naliczana jest do całej powierzchni systemu rolno-leśnego, a właściciel zobowiązany jest – podobnie jak w przypadku zadrzewień, prowadzić rejestr zabiegów pielęgnacyjnych.

8.3. Zwiększanie różnorodności biologicznej

Celem tego działania, skierowanego do właścicieli lasów prywatnych, ich stowarzyszeń i wspólnot gruntowych, jest zróżnicowanie składu gatunkowego drzewostanów poprzez wprowadzanie drugiego piętra (w drzewostanach 30 – 50. letnich), podszytu (30 – 60 lat), dolesianie luk i odnowienie drzewostanów uszkodzonych przez czynniki biotyczne i abiotyczne, polegające na zmianie składu gatunkowego (wiek drzewostanu 21 – 60 lat). Wspierane jest też zakładanie stref ekotonowych na styku lasu i terenu otwartego (drzewostany w wieku 11 – 30 lat), zakładanie remiz leśnych (30 – 60 lat) oraz cięcia pielęgnacyjne w okresie życia drzewostanu 11 – 30 lat. Do pomocy kwalifikują się lasy o powierzchni co najmniej 0,1 ha, a jeden beneficjent może otrzymać wsparcie dla obszaru nie większego niż 40 ha na rok. Warunkiem jest posiadanie przez właściciela uproszczonego plan urządzenia lasu lub decyzji starosty na podstawie inwentaryzacji stanu lasu. Obszary powinny być położone poza obszarami chronionymi, chyba że realizacja działań nie stoi w sprzeczności z celami ich ochrony. Niezbędnym dokumentem w ubieganiu się o pomoc w przypadku tej interwencji jest plan inwestycji zwiększających bioróżnorodność lasów prywatnych, sporządzany nieodpłatnie przez nadleśnictwo wg. wymogów podobnych jak w przypadku opisanych wyżej zalesień, uwzględniający również sposoby ochrony drzewostanów przed zwierzyną. Działania w tym zakresie mają również zróżnicowaną rangę punktową przy ocenie wniosków – od zakładania remiz (najwięcej punktów – 22), poprzez zakładanie strefy ekotonowej, przebudowę składu gatunkowego (wprowadzenie II piętra lub podszytu), działania na gruntach przylegających do wód śródlądowych i lasów chronionych lub położonych na obszarach chronionych, aż do najmniej punktowanych cięć pielęgnacyjnych i inwestycji na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (odpowiednio 8 i 6 punktów).

Według danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w ramach opisywanej wyżej interwencji w okresie obowiązywania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020, wsparcie uzyskało ok. 2250 inwestycji o łącznej powierzchni ok. 12,5 tys. ha. W nowym programie w naborze za rok 2023 złożono ok. 500 wniosków obejmujących powierzchnię ponad 2,5 tys. ha. Patrząc na udział poszczególnych typów działań, które uzyskały wsparcie w latach 2019 – 2023, prawie 98% dopłat rekompensowało koszt wykonania cięć pielęgnacyjnych.

Większe możliwości uzyskiwania wsparcia finansowego mogą uzyskać właściciele lasów, którzy się zrzeczyli np. w stowarzyszenia.

9. Zorganizowane formy gospodarowania w lasach prywatnych

Najbardziej powszechną formą organizacyjną są stowarzyszenia zakładane na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261), dalej jako: p.o.s. Przepisy wskazanej ustawy wyodrębniają dwa główne rodzaje stowarzyszeń, tj. stowarzyszenia zwykłe (pozbawione osobowości prawnej, podlegające zgłoszeniu u starosty) oraz stowarzyszenia rejestrowe (posiadające osobowość prawną i podlegające rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym).

Stowarzyszenie zwykłe nie może m.in. łączyć się w związki stowarzyszeń, zrzyszczać osób prawnych, prowadzić działalności gospodarczej, przyjmować spadków, darowizn i zapisów ani otrzymywać dotacji czy korzystać z ofiarności publicznej. Takie stowarzyszenie powinno utrzymywać się jedynie ze składek członkowskich (art. 42 p.o.s.). Istniejące ograniczenia w działalności stowarzyszeń zwykłych uniemożliwiają podejmowanie przez nie jakichkolwiek działań w gospodarce leśnej, wobec czego ta konstrukcja nie funkcjonuje w leśnictwie.

Stowarzyszenie rejestrowe posiada osobowość prawną, może zakładać terenowe jednostki organizacyjne, łączyć się w związki stowarzyszeń, przyjmować w poczet swych członków osoby prawne oraz korzystać z ofiarności publicznej i przyjmować dotacje od organów władzy publicznej i innych instytucji. Te atrybuty umożliwiają prowadzenie gospodarki leśnej członkom stowarzyszenia, aczkolwiek nie są wystarczające dla możliwości prowadzenia działalności zarobkowej. Z ekonomicznego punktu widzenia członkostwo w stowarzyszeniu leśnym nie może być traktowane jako jedyna możliwość utrzymania gospodarstwa domowego. Właśnie w powyższej formule prawnej funkcjonują w prywatnym leśnictwie w Polsce stowarzyszenia, określane

technicznie, zgodnie z treścią statutów, jako „stowarzyszenia właścicieli lasów prywatnych”. Te stowarzyszenie leśne można zdefiniować jako dobrowolne, trwałe i samorządne zrzeszenie o celach niezarobkowych, które samodzielnie określa swoje cele, programy działania i struktury organizacyjne oraz uchwała akty wewnętrzne dotyczące jego działalności, opierając ją na pracy społecznej członków. Obecnie w Polsce jest to jedyna forma zrzeszenia leśnego, która się rozwija, choć w sposób bardzo umiarkowany.

Dodatkowo możliwe jest powoływanie na podstawie przepisów ustawy z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571, z późn. zm.), dalej jako: u.o.p.p., stowarzyszeń pożytku publicznego. Organizacje pożytku publicznego uzyskują status pożytku publicznego z chwilą wpisania do KRS, przy łącznym spełnieniu dość restrykcyjnych warunków określonych w przepisach ustawy (art. 22 u.o.p.p.). Podstawowym elementem działalności pożytku publicznego jest społeczna użyteczność występująca w określonych w ustawie zadaniach publicznych realizowanych przez te organizacje. Organizacje pożytku publicznego powinny realizować w szczególności dwie zasady: wyłączności (działalność pożytku publicznego jest wyłączną statutową działalnością tych organizacji i obejmuje realizację zadań publicznych) i altruizmu (zakaz dystrybuowania zysków, członkowie organizacji nie mogą czerpać zysków oraz zobowiązani są do przestrzegania dyscypliny finansowej i właściwego zarządzania majątkiem organizacji). Jednakże w leśnictwie polskim wskazana forma organizacyjna nie jest stosowana.

Do zrzeszeń leśnych aktywnie prowadzących gospodarkę leśną należy zaliczyć spółki o obligatoryjnym członkostwie dla uczestników wspólnot gruntowych, których uczestnicy niewątpliwie nie korzystają z zasady wolności zrzeszania się. Niezależnie od powyższych spółek, jeżeli we wspólnocie gruntowej znajdują się działki leśne, uczestnicy mogą (nie muszą) utworzyć dodatkowe zrzeszenie, spółkę dla właściwego zagospodarowania i zarządzania jedynie gruntami leśnymi we wspólnocie gruntowej. Spółki te są tworzone na podstawie przepisów ustawy z dnia 29 czerwca 1963 r. o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych (Dz. U. z 2022 r. poz. 140), dalej jako: u.z.w.g, oraz na podstawie zarządzenia Ministrów Rolnictwa oraz Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 29 kwietnia 1964 r. w sprawie ustalenia wzoru statutu spółki dla zagospodarowania wspólnoty gruntowej (M. P. Nr 33, poz. 145).

Należy również zwrócić uwagę na spółdzielnie funkcjonujące przede wszystkim w reżimie przepisów ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz. U. z 2024 r. poz. 593). Spółdzielnia jest zrzeszeniem dobrowolnym o nieograniczonej liczbie osób, charakteryzującym się zmiennością zarówno składu osobowego, jak i funduszy. Spółdzielnie prowadzą wspólną działalność gospodarczą w interesie swoich członków, których własnością jest majątek spółdzielni. Członkowie spółdzielni łączą się dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich wspólnych gospodarczych, socjalnych oraz kulturalnych potrzeb i dążeń poprzez współposiadanie i demokratycznie zarządzane przedsięwzięcie. Spółdzielnie mogą prowadzić gospodarkę leśną, choć nie zostały wyodrębnione jako odrębne podmioty prawne.

Dostępne wskazania historyczne oraz prawno- porównawcze wskazują, że spółdzielnie pełnią znaczącą rolę w prowadzeniu gospodarki leśnej, zwłaszcza w krajach skandynawskich.

W sferze leśnictwa prywatnego mogą również funkcjonować fundacje, tworzone w oparciu o przepisy ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz. U. z 2023 r. poz. 166). Nie mają one jednak formy zrzeszenia, gdyż w art. 12 Konstytucji RP wyraźnie oddzielono fundację od pozostałych dobrowolnych zrzeszeń. Fundacja nie może być również „innego rodzaju zrzeszeniem”, gdyż swoją działalność opiera nie na substracie osobowym, ale na substracie przedmiotowym majątkowym (zob. m. in. postanowienie NSA z 12 stycznia 1993 r., sygn. akt: I SA 1762/92).

Do zrzeszeń należą również przedsiębiorstwa społeczne, przywoływane w polskiej doktrynie prawniczej. Ich byt prawny nie został jednak uregulowany w Polsce w drodze ustawy. Defourny (2004) określa przedsiębiorstwo społeczne jako organizację prowadzącą działalność gospodarczą, która wyznacza sobie cele ściśle społeczne i która inwestuje ponownie nadwyżki, zależnie od tych celów, w działalność lub we wspólnotę, zamiast kierować się potrzebą osiągnięcia maksymalnego zysku na rzecz akcjonariuszy lub właścicieli. Zdaniem Małeckiej-Łyszczek (2017), przedsiębiorstwa społeczne z założenia najpełniej urzeczywistniają w swoich działaniach postulaty płynące z koncepcji ekonomii społecznej. Przy tym atrybut bazowania na kapitale społecznym, a nie majątkowym, umożliwia zaliczenie przedsiębiorstwa społecznego do katalogu zrzeszeń.

W obecnie obowiązującym prawie polskim nie jest możliwe wyodrębnienie, jako zrzeszenia leśnego, izby leśnej. Obecnie działające w Polsce izby są typowymi organizacjami samorządu rolniczego, działającymi w reżimie przepisów ustawy

z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych (Dz. U. z 2022 r. poz. 183), dalej jako: u.i.r. Członkostwo samorządu rolniczego powstaje z mocy prawa. Na ogół wszystkie osoby prowadzące gospodarstwa rolne lub w nich pracujące są członkami izb rolniczych, posiadają czynne i bierne prawo wyborcze do organów izby (art. 2 u.i.r.). Członkiem izby w Polsce mogą być osoby fizyczne i prawne, będące podatnikami podatku rolnego, a także członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych posiadający w tych spółdzielniach wkłady gruntowe. Izby rolnicze mają osobowość prawną, co w znacznej mierze ułatwia im podejmowanie decyzji. Zakres ich działania obejmuje obręb województwa (art. 3 ust. 2 u.i.r.), co znajduje odzwierciedlenie w udzielaniu opinii organom administracji rządowej w województwie oraz organom samorządu terytorialnego w zakresie projektów aktów prawa miejscowego dotyczących rolnictwa, rozwoju wsi i rynków rolnych. Izby posiadają swój majątek, którego środki pochodzą, podobnie jak w stowarzyszeniach, ze składek członkowskich, darowizn, zapisów, dotacji i innych wpłat (art. 35 u.i.r.). Jednakże, jako podmioty prowadzące działalność gospodarczą, są organizacjami na ogół bogatszymi od stowarzyszeń, co się uwidacznia w majątku, do którego wchodzi opłaty z tytułu usług świadczonych przez izbę, udziały lub akcje spółek, a także odpisy w wysokości 2% od uzyskanych wpływów z tytułu podatku rolnego pobieranego na obszarze działania izby i wpływy z oprocentowania rachunków bankowych oraz lokat. Izby pozyskują również majątek ze środków na realizację zadań zleconych przez administrację rządową lub samorządową, a także z innych źródeł.

Gospodarkę leśną mogą również prowadzić spółki prawa handlowego i cywilnego. W ramach spółki cywilnej wspólnicy zawierają umowę w ramach której zobowiązują się dążyć do osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego przez wniesienie wkładów (art. 860 k.c.). Przyjmowane jest, że cel gospodarczy nie musi być równoznaczny z celem zarobkowym, musi jednak zakładać osiągnięcie wspólnej korzyści gospodarczej w sensie korzyści materialnej. Jakkolwiek cel zawarcia spółki musi mieć charakter gospodarczy, motywy przyświecające członkom mogą odnosić się do osiągnięcia zarobku, ale też do prowadzenia wspólnych działań służących ochronie lasu i zmniejszeniu wysiłku w podejmowaniu pojedynczych prac. Powyższe wskazuje na bardzo uniwersalny charakter spółki cywilnej, umożliwiający jej prowadzenie trwałej gospodarki leśnej. Wspólnicy decydujący się na utworzenie spółki wnoszą wkład, który może polegać na wniesieniu własności lub innych praw albo świadczeniu usług (art. 861 § 1 k.c.). Wspólny majątek wspólników jest masą majątkową odrębną

od majątków indywidualnych poszczególnych wspólników. Choć należy pamiętać, że spółka cywilna nie ma swojego odrębnego majątku, gdyż jest spółką osobową, zespołem wspólników niewyposażonych w osobowość prawną, a zatem nie może być uznana za osobny podmiot praw i obowiązków w sensie cywilistycznym. W Polsce wskazana forma współpracy praktycznie nie występuje przy realizacji zadań gospodarki leśnej (Geszprych 2016).

Dla wykonywania wspólnych zadań z zakresu gospodarki leśnej nie będzie najwłaściwsze ustanowienie form współwłasności. Podjęcie współpracy przez współwłaścicieli stwarza sytuację, w której w ramach stosunku współwłasności pojawia się motyw, który wymaga uzgodnienia interesów poszczególnych współwłaścicieli ze względu na zachodzące potrzeby gospodarcze bądź ochronne. Częstokrotny brak porozumienia między współwłaścicielami prowadzi do niemożności prowadzenia jakichkolwiek działań na rzecz realizacji trwałej gospodarki leśnej.

LITERATURA

- Amman G. 1994. Owady. Oficyna Wydawnicza MULTICO, Warszawa
- Defourny J. 2004. Przedsiębiorstwo społeczne w poszerzonej Europie: koncepcja i rzeczywistość [w:] Ekonomia społeczna, Materiały z II Europejskiej Konferencji Ekonomii Społecznej, Wyd. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Kraków, s. 43-65.
- Dominik J. 1977. Ochrona lasu. PWRiL, Warszawa.
- Haber A. Ochrona lasu przed zwierzyną. PWRiL, Warszawa 1961.
- Geszprych M. 2016. Zrzeszenia leśne jako podmioty administrujące lasami - analiza aksjologiczno-prawna, Wydawnictwo IGPIM, Warszawa.
- Gil W. (red.). 2007. Odnawianie lasu i zalesianie. Wydawnictwo Świat.
- Gołos P. 2008a. Stan lasów prywatnych w Polsce. Leśne Prace Badawcze, Vol. 69 (4): 321-335.
- Gołos P. 2008b. Wspólnoty gruntowe – tradycyjna forma gospodarowania lasami. Sylwan, R. 152 (2): 54-68.
- Gołos P. 2011. Private forests in Poland – the results of the questionnaire surveys covering the Network of test forest holdings. Folia Forestalia Polonica, Vol. 53 (1): 25-43.
- Gorzela A. (red.) 2001. Podręcznik. Gospodarowanie w lasach drobnej własności. Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa.
- Gorzela A. (red.) 1999. Podręcznik. Zalesianie terenów porolnych. Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa.
- Ilmurzyński E. 1969. Szczegółowa hodowla lasu. PWRiL, Warszawa.
- Instrukcja Ochrony Lasu. 2023. PGL LP, Warszawa.
- Instrukcja Ochrony Przeciwpozarowej Lasu. 2020. PGL LP, Warszawa.
- Jaworski A. 2011. Hodowla lasu. Tom 3. Charakterystyka hodowlana drzew i krzewów leśnych. PWRiL, Warszawa.
- Jaworski 2013. Hodowla lasu. Tom 2. Pielęgnowanie lasu. PWRiL, Warszawa.
- Jaworski A. 2018. Hodowla lasu. Tom 1. Sposoby zagospodarowania, odnawianie lasu, przebudowa i przemiana drzewostanów, PWRiL, Warszawa.
- Małecka-Łyszczek M. 2017. Współpraca administracji publicznej z podmiotami ekonomii społecznej. Aspekty administracyjnoprawne, Wolters Kluwer.

- Mańka K., Mańka M. 1998. Choroby drzew i krzewów leśnych, Wydawnictwo Świat, Warszawa.
- Puchalski T. 1972. Rębnie w gospodarstwie leśnym. PWRiL, Warszawa.
- Sierpiński Z. 1975. Ważniejsze owady - szkodniki korzeni drzew i krzewów leśnych. PWRiL, Warszawa
- Starzyk J.R., Kolk A., Kinelski S., Dzwonkowski R. 1998. Atlas szkodliwych owadów leśnych. Oficyna Wydawnicza MULTICO, Warszawa.
- Stocki J., Kinelski S., Dzwonkowski R. 2000. Owady żerujące na gatunkach iglastych. Oficyna Wydawnicza MULTICO, Warszawa.
- Stocki J., Kinelski S., Dzwonkowski R. 2001. Owady żerujące na gatunkach liściastych. Oficyna Wydawnicza MULTICO, Warszawa.
- Szujecki A. 1995. Entomologia leśna. Tom I i II. Wydawnictwa SGGW, Warszawa.
- Szukiel E. 1996. Ochrona drzewostanów przed zwierzyną. Wydawnictwo A. Grzegorzczak, Warszawa.
- Użytkowanie gruntów. Powszechny Spis Rolny 2010. GUS, Warszawa 2011.
- Wielkoobszarowa inwentaryzacja stanu lasów w Polsce. Część 1. Wyniki za okres 2015-2019, Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Sękocin Stary, 2020.
- Zajączkowski K. 2006. Plantacje leśnych gatunków drzew szybko rosnących. Głos Lasu, 6.
- Zajączkowski K., Zajączkowski J. 2013. Hodowla lasu. Tom 4. Część 1: Plantacje drzew szybko rosnących. Część 2: Zadrzewienia. PWRiL, Warszawa.
- Zasady Hodowli Lasu 2023. PGL LP, Warszawa.